

ուր այդ շրջանին հայ կաթողիկոսները ձեռնադրութիւն ընդունելու կ'երթային¹⁵ :

Այնպէս կը կարծեմ թէ Փոքր Հայքէն Սարգիկէի ժողովին անդամ էր Ամասիայի Եւլալիոս (Eulalius) եպիսկոպոսը, թէեւ ոմանք Ամասիա անունը կ'ուզեն սրբադրել Amantia, Եպիրոսի մէջ¹⁶ : Ամասիայի եպիսկոպոսներէն Նիկիոյ ժողովին մասնակից էր՝ Եւտիքիանոս («ի Յամասէ») կամ Եւտիքէս, իսկ Սողիմոս կը յիշէ Գրադիանոսի ատեն Eὐλάλιος ὁ ἐν Ἀμασειᾷ τῇ πρὸς τῶ Ποντῶ ἐπίσκοπος. Ապա կը յիշուի Seleucus venerabilis episcopus Amasiae¹⁷ :

Սարգիկէի ժողովին աչքի զարնող ուղղափառ հայրապետներն էին՝ Ոսիոս՝ եպ. Կորդուբէի, Պրոտոպենէս՝ եպ. Սարգիկէի, Աթանաս՝ եպ. Աղեքսանդրիայի, Մարկեղոս՝ եպ. Անկիւրայի, Ասկղեպոս՝ եպ. Գազայի, Գրատոս՝ եպ. Կարգեզոնի, Պրոտասիոս՝ եպ. Միլանի, Այետիոս՝ եպ. Թեսաղոնիկէի եւ Յանուարիոս եպ. Բենեփեդի: Այս վերջին երկու եպիսկոպոսները Ոսիոսի հետ սոյն ժողովին եկեղեցական կանոններուն մէջ կը յիշատակուին (հմմտ. վարը) :

Արիտեաններու կամ Եւսեբիաններու գլխաւոր ներկայացուցիչներն էին՝ Ստեփանոս՝ եպ. Անտիոքայ, Ակակ՝ եպ. Կեսարիայ Պաղեստինացոց, Թէոփոր՝ եպ. Հերակլիայ, Մարկոս՝ եպ. Արեզուսայի, Բարսեղ՝ եպ. Անկիւրիայի եւ Վաղէս՝ եպ. Մուրսայի :

4. Սարգիկէի ժողովին նպատակը :

Ժողովին իր առջեւ ունէր երեք կարեւոր խնդիր, որոնց լուծումին եւ կարգադրութեան համար եպիսկոպոսները Սարգիկէ հաւաքուած էին : Ահա ժողովին նպատակը «Հաստատութիւն Նիկիական հաւատոց, քննութիւն եպիսկոպոսացն մերժելոց յաթոռոցն եւ քննութիւն ամբաստանութեանցն զԵւսեբեանց, քանզի (ըստ սիւնոսոգոսական թղթոյ նորին իսկ սարգիկեան ժողովոյ) յամենայն կողմանց ամբաստանք հասեալ կային

¹⁵ Անդ. էջ 336 եւ Federi վերոյիշեալ գործը, 1911, Բ., էջ 66, 95—96. Հայրապետը կը կոչուէր Dianius, անդ. էջ 75 :
¹⁶ Հմմտ. Federi վերոյիշեալ գործը, էջ 71—72 եւ Mansi, Conc. Col., Գ., էջ 138 :
¹⁷ Հմմտ. Federi վերոյիշեալ գործը, էջ 72, Տաշեան, Մայր ցուց. հայ. Ձեռ. Մխիթ. Մատ., էջ 655—656 եւ Turner, Cuth. Ham. Eccl. occid. monumenta iuris antiquissima Oxonii MDCCCXCIX, Բ., էջ 60 : Սոյն ժողովին եպիսկոպոսներէն էր նաեւ Theodulus episcopus a Neocaesarea. հմմտ. Feder, անդ. էջ 84 :

զնոցանէ, եպիսկոպոսունքն ուղղափառք, որ դարձեալ յաքսորանաց էին՝ զվէրսն եւ զկապանսն յանդիման ցուցանէին եւ որոց տակաւին յաքսորսն էին աղգականք եւ ծանօթք առաքեալ էին ամբաստանութիւն ի ժողով անդր, որոց կային անդէն վկայ իւրաքանչիւր եպիսկոպոսաց շղթայքն եւ սպիքն, նոյնպէս եւ հրեշտակք հասեալ էին ի բազում եկեղեցեաց յայտ առնել զզինուցն բնութիւնս, զխուժանին յառնել, զսպառնալիս դատաւորացն եւ զյօրինել սուտ թղթոց¹⁸ :

Ժողովը աննպաստ պարագաներու հետեւանքով իր նպատակին ամբողջապէս անկարող եղաւ հասնել :

5. Սարգիկէի ժողովին ընթացքը կամ համառոտ պատմութիւնը :

Նիկիայի ժողովը — դումարուած 325ին Հռոմի Սեղրեստրոս հայրապետի հաւանութեամբ եւ Կոստանդիանոս կայսեր հրամանովը — թէեւ ջանաց լուծել ու ջնջել Արիոսի աղանդին հետեւանքով ծագած կրօնական ու եկեղեցական խնդիրները, սակայն դժբախտաբար առաջադիր նպատակին չկրցաւ հասնել : Կրօնական բանավէճերը շարունակուեցան եւ ուղղադաւան հայրերէն — մանաւանդ Աղեքսանդրիայի անուանի հայրապետը՝ Ս. Աթանաս — բաւական թուով կարկատուն դէմքեր հալածանքի ենթարկուեցան, իրենց աթոռները ստիպուեցան Արիանոսեաններու ախամայ թողուլ եւ արտօրական ու թափառական կեանք վարել : Տեղի ունեցան մասնական ժողովներ, այսպէս 330ին Անտիոք, 335ին՝ Տիւրոս, նոյն տարին՝ Կ. Պոլիս եւ ապա (342) Հռոմի մէջ, բայց կարելի չեղաւ արեւոտ մտքերն ու սրտերը խաղաղցնել :

Յուլիոս Ա. Քահանայապետը ծրագրեց կրկին տիեզերական ժողով գումարել եւ համողեց Կոստաս կայսրը, բայց դժուարաւ անուեցաւ Կոստանդիոս կայսեր հաւանութիւնը¹⁹ : Հրաման տրուեցաւ եւ հրաւէր

¹⁸ Գաթրըճեան, Տիեզերակ. Պատմ., Բ., էջ 298—299. հմմտ. եւ Feder, Studien zu Hil. von Poitiers, I, Ի Sitzungsberichte der Kais. Akad. der Wissenschaften in Wien, 1910, էջ 84 : — Արիանոսեաններու կամ Եւսեբիաններու համար հաճելի ծրագիր ու նպատակ չէր : Անոնք մերժուած եպիսկոպոսներու խնդիրներու վերաքննութիւնն աւելորդ կը դանչէին : Իրենց սրբաշնորհներն ու վճիռները պէտք էին յարգուելու :
¹⁹ Schwartz, Die sechste nicaenische Kanon auf der Synode von Chalkedon Ի Sitzungsberichte der Preuss. Akademie der Wissenschaften, Berlin 1930, էջ 629 :

զրկուեցաւ եպիսկոպոսներու՝ դալ հաւաքուել Սարգիկէ քաղաքը²⁰ :

Գրեթէ 170—200 եպիսկոպոս համախմբուեցաւ ժողովաւայրը : Նիստերը սկսան քահանայապետական պատուիրակներու եւ Ոսիոս հայրապետի նախագահութեամբ : Սակայն Արիանոսեանները կամ Եւսեբեանները հազիւ իմացան թէ՛ Ս. Աթանաս եւ Ս. Մարկեղոս ժողովքին ներկայ են եւ նմանապէս լիակատար ազատութեամբ նոյնին անդամակից՝ նախ Սոֆիայի մէջ առանձին ժողովներ գումարեցին եւ ապա Փիլիպպոպոլիս (Պլովդիւ) անցան եւ հոն շարունակեցին իրենց նիստերը : Անոնք ոչ թէ միայն Ս. Աթանասն ու Մարկեղոսն նշուեցին, այլ նաեւ Յուլիոս Քահանայապետը, Սարգիկէի Պրոտոպենէս եւ արդի Նիշի Գաւտենտիոս եպիսկոպոսները : Մինչդեռ Սարգիկէի ժողովը վերոյիշեալ հայրապետները (Աթանաս եւ Մարկեղոս) անմեղ եւ ուղղադաւան հոգակեց եւ Եւսեբեան եպիսկոպոսներէն՝ Ակակ Կեսարացին, Գէորգ Լաւողիկեցին եւ ուրիշներ նշովեց : Նմանապէս Նիկիայի հանդանակը կրկնեց ու շեշտեց :

Սարգիկէի ժողովը²¹ խանդարուած կարգն ու սարքը վերահաստատելու, մուտք գտած զեղծումները ուղղելու համար «վասն վայելչութեան կարգաց եկեղեցւոյ» (Յովվանեան Հ. Պ., Պատմ. Տիեզ. Ժողովոց, էջ 89) դրաւ եկեղեցական կանոններ : Ահա սոյն կանոններն են մեր նկատողութեան եւ ուսումնասիրութեան առարկան : Ժամանակին պարագաներու պահանջքին համեմատ՝ սոյն կանոններու նիւթ եղած են եպիսկոպոսներու վիճակէ վիճակ անցնելու, դատաստանի (Հռոմայ քահանայապետին դերը խանութեան), բողոքի, ընտրութեան եւ նոյնին օրինաւորութեան, գահակալութեան, թէմե-

²⁰ Սոյն ժողովին պատմութիւնը կը գտնուի նաեւ Հայ. Ձեռագրերէն մէջ. հմմտ. այսպէս՝ Կարենեանց, Յուլ. հայ. Ձեռ. էջ 161 եւ Finck N. und B. System. alfab. Hauptkatalog Ghandeschezian L., Universitätsbibliothek zu Tübingen, der Königl. Universitätsbibliothek zu Tübingen 1907, էջ 167 : Բայց Սարգիկէի ժողովքին ընդարձակ պատմութիւնը գետեղուած է Կ. Պոլսոյ Մատենադարանին Թ. 23 Ձեռագրին մէջ (Թղ. Ազգ. Մատենադարան, 21—34ա) :

²¹ Եկեղեցական որ եւ է ճոխութիւն Սարգիկէի ժողովը տիեզերական ժողով նկատած չէ, սակայն զխանականներէն ոմանք զայն տիեզերական ժողովք համարած են եւ կամ Նիկիայի սիւնոսոսին շարունակութիւնը. հմմտ. Hefele, Conciliengeschichte, Ա., էջ 620, Hergenröther-Kaulen, Wetzler und Welte's Kirchenlexikon, Ժ., էջ 171—173. Յովնանեան, Պատմ. Տիեզ. Ժող., էջ 93) :

րու մէջ դեղերումի, արբուեմիք երթալու եւ համանման հարցեր :

6. Սարգիկէի ժողովի կանոններու համառոտութիւնն ու անեղծութիւնը :

Հին ժամանակները Սարգիկէի ժողովին կանոններու հարազատութեան եւ անեղծութեան մասին կարեւոր հարց չէ ծագած. միայն այսքանը որ անոնցմէ մի քանին իբրեւ Նիկիական ժողովի կանոն նկատուած են :

Վերջերս (1901—1902) Պրոֆ. Johann Friedrich Սարգիկեան կանոններն անհարազատ համարեցաւ եւ զանոնք վերագրեց Ալիքիկեցիի մը, որ 416/7ին Ինովկենտիոս Ա. (401—417) Քահանայապետին մահէն քիչ յառաջ զանոնք հնարած ու կեղծած ըլլայ : Ալիքիկեցիին համար էական ու կարեւոր էին Գ., Դ. եւ Ե. կանոնները, որոնք Հռոմի Գահին իրաւական ընդհանրական իշխանութիւնը կը հաստատեն ու կը պարտադրեն եւ նա զանոնք մերկ ու կեղծիք երեւան չհանելու համար միւս կանոններն ալ յերիւրած եւ կցած է իբրեւ «պաճուճանք» : Անոնք պէտք էին իբրեւ Նիկիական կանոններ ընդունուիլ եւ արժէք ստանալ, սակայն երբ այդ անկարելի եղաւ, այն ատեն Չ. դարուն իբրեւ Սարգիկեան ժողովի կանոններ համարուեցան : Վերոյիշեալ կանոններու իբրեւ հիմնաքար ծառայած է այն դրութիւնը, զոր 380ին Դամասոս Ա. (366—384) Քահանայապետին օրով հռոմէական ժողով մը Գրադիանոս (375—383) կայսեր ուղղած է (եւ կայսեր իր փոխանորդին Աղուլիլիոսի տուած պատասխանէն) ինչպէս բնագիրներու լեզուական եւ պարունակական նմանութենէն՝ աղգականութենէն յայտնի երեւնալ կը թուի²² :

Friedrichի վարկածը զիտական աշխարհի մէջ ունեցաւ համաժխտներ, բայց աւելի մեծ թուով հակառակորդներ : Անոր ապացոյցները որդեգրեցին եւ անոնց վրայ նորեր կարծեցին աւելցնել բոլոր կանոններու հարազատութեան մասին կամ Գ., Դ., Ե. կանոններու Սարգիկեան հարազատ կանոններու ներմուծումի նկատմամբ՝ Words-

²² Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie, phil.-hist. Kl., 1901, էջ 417—476. 1902, էջ 383—426. 1903, էջ 321—344 եւ աւելի պնդորէն Revue internationale de Théologie, 1903, XI, էջ 427—454, zur Kritik meiner Abhandlung: Die Unechtheit der Canones von Sardica եւ Constant, Epistolae Romanorum pontificum, Paris 1721, Col. 530 :

worth եպիսկոպոսը²³, Friedberg E.²⁴, Babut M. E. Ch.²⁵ եւ Stutz²⁶, որ սակայն ետքն անոնց հարադատութիւնն ընդունեցաւ²⁷:

Բայց Սարգիկէի կանոններու հարադատութեան ու առանց կարեւոր աղաւաղումի (հական բովանդակութեան կողմանէ) եւ յետագայ կարեւոր ներմուծումներու²⁸ (դարձեալ բովանդակութիւնը նկատի ունենալով) մեր ձեռքը հասնելու ապացոյցներ կ'ընձեռեն՝ ա. անոնց լեզուն, ք. Դ. դարուն պարագաներու յարմարութիւնը, Գ. ժամանակակից եւ յարող դարերու մատենագիրներու վկայութիւններն ու յառաջընթացները ու Կ. հնութեան լուծարումը կեղծիքի եւ ներմուծումի մասին: Այս ամէնը նկատի ունենալով Սարգիկէի ժողովին կանոններու հարադատութեան ու հապէս անեղծութեան պաշտպան եղած են ծանր գլուխներ: Անտեսները հիները եւ յիշենք նորերէն — որոնք իրենց գրութիւններու մէջ արդէն հին մատենագիրներն ու գրութիւնները նկատողութեան առած են — Funk²⁹, Duchesne³⁰, Turner³¹, Zeiller³², Gietl³³, Hankiewicz³⁴, Leder³⁵:

²³ Quardian, 1902, փետ. 26:
²⁴ Friedberg E., Deutsche Zeitschrift für Kirchenrecht, Leipzig 1909, էջ 39:
²⁵ Babut M. E. Ch., L'authenticité des canons de Sardique, Transactions of the third international Congress for the History of Religion, 1908, Գ., էջ 345—352:
²⁶ Holtzendorff-Kohler, Enzyklopädie der Rechtswissenschaft, Leipzig-Berlin 1904, Բ., էջ 823:
²⁷ Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Weimar 1912, էջ 46:
²⁸ Յունարէն եւ լատիներէն բնագիրներու հարցին կամ թարգմանութիւններու տարբերութիւններու մասին քիչ մը վերջ:
²⁹ Funk F. X., Die Echtheit der Canones von Sardica in Historisches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft, München 1902, XXIII, էջ 497—516. 1905, XXVI, էջ 1—18 եւ 255—274 (հմտ. նաեւ Kirchengesch. Abhandl., Գ., էջ 159):
³⁰ Duchesne L., Les canones de Sardique in Bessarione, Publicatione periodica di studi orientale, 1902, III, էջ 129—144:
³¹ Turner G. H., The genuineness of the Sardinian Canones in The Journal of Theological Studies, 1902, Գ., էջ 370—397 եւ The Verona Manuscripts of canones: The Theodosian M. S. and its connection with St. Cyrill in Quardian, V, II, XII, 1895, էջ 1921:
³² Zeiler J., Les origines chrétiennes dans les provinces Danubiennes de l'Empire romain, Paris 1918, էջ 249—256:
³³ Gietl H. M., Theolog. Revue, 1902, Թ. 4:
³⁴ Hankiewicz Dr. Gr., Die Kanones von Sardika, ihre Echtheit und ursprüngliche Gestalt in Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Weimar, 19., 1912, էջ 44—99:
³⁵ Leder Dr. A. P., Acht Vorträge über das älteste Synodalrecht der päpstl. Gerichtshoheit, Wien-Leipzig 1915, էջ 83, 97, 104, 132 եւն: Հարադատութեան պաշտպան են նմանապէս Loofs F. հմտ.

Սարգիկէի ժողովի կանոններու հարադատութեան եւ անաղարտութեան ապացոյցները կարծես կը գունատին կամ կը տկարանան, երբ կանոններու յարողութեան ու յառաջընթացութեան կապը նկատի առնուի եւ անոնք համեմատութեան դրուին Արեւելեան ժողովներու կանոններու ոճին հետ: Առաջին կէտին համար պիտի ըսենք թէ՛ նիստերու նիւթերու եւ պարտադրիչ պարագաներու համաձայն անշուշտ անոնք զծուած են եւ ոչ թէ յորինուածական կանոններ զնելու մտքով եղած են եւ ետքն նոյն ժողովքէն յառաջագոյութեան կարողով ալ պահուած: Իսկ երկրորդ խնդիրը շատ դիւրամբունքի է: Անոնք յորինուած են արեւմտեան ժողովներու ոճով եւ դուրսէ նոյն իսկ անոնցմէ ոմանց նախնական բնագիրը (կամ ըսենք սեւագիրը) Ոսիոս Հոռոմէն ստացած ըլլայ:

7. Սարգիկէի ժողովի կանոններու բնագրի հարցն ու քարգմանութիւնները:

Այսօր ունինք Սարգիկէի ժողովքին կանոններու յունարէնն ու լատիներէնը:

Ballerini կամ Ballerin եղբայրները³⁶, Spittler³⁷, Maassen³⁸, Hefele³⁹ եւ Lauchert⁴⁰ եւ ուրիշներ նկատելով որ՝ Սարգիկէի ժողովքին կանոնները զլիսաւորաբար Յոյներու եւ լատիններու համար տրուած են եւ դարձեալ՝ այն ժողովքէն մեղի հասած յունարէն եւ լատիներէն լեզուով կանոններու մէջ այնքան մեծ տարբերութիւն կայ բովանդակութեան եւ թուի կողմանէ, այն կարծիքն ու նմանապէս համոզումն ունեցան թէ՛ Սարգիկէի ժողովականները երկու լեզուով կանոնները դրած ըլլան եւ երկու աղբերու (կամ Արեւելքի եւ Արեւմուտքի) պարագաներուն ու հարկաւորութեան համաձայն կանոնները յարմարցուցած⁴¹:

Theolog. Studien und Kritiken, Gotha 1909, էջ 289—291, ինչպէս եւ Schwartz հմտ. վերոյիշեալ իր գրութիւնները:
³⁶ Ballerini, Leonis M. opera, Venet. 1753—1757, Գ., էջ XXX:
³⁷ Meusel J. G., Der Geschichtsforscher, Halle 1777, ուր Spittler, Kritische Untersuchung der Sardicenischen Schlüsse, էջ 39—42:
³⁸ Maassen F., Geschichte der Quellen und der Litteratur des canonischen Rechts im Abendland, U., Graz 1870, էջ 50:
³⁹ Hefele, Conciliengeschichte, U., էջ 556—558:
⁴⁰ Lauchert Fr., Die Kanones der wichtigsten altkirchlichen Konzilien, Freiburg-Leipzig 1896, էջ XXI:
⁴¹ Յունարէն բնագիրը լատիներէն բնագրէն երկու կանոն տարբեր (Թեսալոնիկեան կանոնը՝ ԺԸ եւ ԺԹ) ունի եւ երեք կանոն (Ժ, Բ, մաս, ԺԲ, ԺԸ) պահպան: Այս զանազանութիւնը կը մեկնուի անոնց՝

Hankiewicz իր հետեւեալ գրութեան մէջ՝ «Die Kanones von Sardika, ihre Echtheit und ursprüngliche Gestalt»⁴² նկատի առնելով թերութեամբ պարագաները կը ջանայ ապացուցանել որ՝ Սարգիկէի ժողովի կանոններու բնագիրը յունարէն լեզուով է եւ լատիներէնը ազատ թարգմանութիւն: Դարձեալ՝ թարգմանութիւնը կատարուած է Դ. դարուն: Յունարէն բնագիրը այսօրուան բնագիրը չէ, այլ աւելի ընդարձակ էր: Այսօրուանը հինին վրայէն նոր խմբագրութիւն է եւ խմբագիրը փոյթ տարած է ամէն աւելորդ բան ի բաց թողալով (անդ՝ էջ 98): Ժողովքի լեզուն յունարէն էր եւ Արեւմտեան եպիսկոպոսներէն շատերը, ինչպէս Ոսիոս, ծանօթ էին յունարէնի (անդ՝ էջ 83): Նա քիչերն իրեն համակարծիք ունեցաւ⁴³:

Յունարէն բնագիրը հրատարակուած է քանի մը անգամ: Չայն ի լոյս ընծայած են՝ ի մէջ այլոց Harduin J., Conciliorum collectio regia maxima ad P. Labbei et P. G. Cossartii labores, haud modica accessione facta, Par. 1715, I. Tom., էջ 637—652, Mansi, Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio, tom. Tertius (1763), Florentiae, MDCCLIX, էջ 6—22. ուր եւ լատիներէնի թարգմանուած, որ հրատարակուած է եւ ի Theol. Quartalschrift, Tübingen 1825, էջ 7—19. Pitra, Juris eccles. caecorum historia et monumenta, tom. I, Romae, MDCCCLIV, էջ 468—483. Bruns H. Th., Canones Apostolorum et Concilium veterum selecti, Berol. 1839, I, էջ 88—106. Hefele, Conciliengeschichte, U., էջ 558—605. Lauchert Fr., Die Kanones der wichtigsten altkirchl. Concilien, Freiburg-Leipzig 1886, էջ 51—72, իսկ մասնական կամ հատընտիր՝ Kirch-Ueding, Enchridion, fontium historiae ecclesiasticae antiquae, Freiburg 1941, էջ 306—309. Denzinger-Umberg, Enchridion symbolorum, Friburgi 1937, էջ 33—35. Մեր ու-

որոնց պարտաւորիչ կամ յարմար (Արեւելքի կամ Արեւմուտքի) ըլլալով: — Երկու բնագիրներուն կարգին ու թուարկութեան մէջ ալ զանազանութիւն կայ (հմտ. Pitra, Juris ecclesiastici caecorum historia et monumenta, tom. I, Romae MDCCLXIV, էջ 483):
⁴² ի Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Weimar 1912, էջ 44—49:
⁴³ Այսպէս Heckrodt E., Die Kanones von Sardika aus der Kirchengeschichte, Jena 1917, էջ 1—3, Caspar E. ի Zeitschrift für Kirchengeschichte, Gotha 1928, Neue Folge, X, Bd. XLVII, էջ 162—167:

սունասիրութեան համար աչքի առջեւ ունեցած ենք ի մասնաւորի Mansiի, Pitraի, Hefeleի եւ Lauchertի հրատարակութիւնները⁴⁴:

Յունարէնի վրայէն թարգմանուած է ատորերէնը, բայց դժբախտաբար սխալաշատ բնագրէ եւ այն լատիներէնէ յունարէն եղած թարգմանութեանէ⁴⁵:

Գլխաւորաբար Turnerի⁴⁶ հետեւելով Սարգիկէի ժողովքի կանոններով զբաղող բանասէրներու ներհուն մաս մը⁴⁷ լատիներէնը կը նկատէ նախնական բնագիրը եւ յունարէնն անոր վրայէն կատարուած թարգմանութիւն:

Սարգիկէի կանոններու լատիներէն հրատարակութիւնն եղած է ի մէջ այլոց վերոյիշեալ յունարէն հրատարակութիւններու կից (հմտ. անդ): Լատիներէն քանի մը տեսակ

⁴⁴ Սարգիկէի ժողովքին կանոնները Արեւելքի մէջ բուսական ու զերջնական եւ ընդհանուր ընդունելութիւն գտան: Տրուողանեան ժողովը 692ին զանոնք յունարէն եկեղեցւոյ համար պարտաւորիչ ըրաւ: — Այդ կանոններէն մաս մը նոր է եւ մաս մըն ալ կրկնութիւն կամ բարեփոխութիւն Առաքելական, Նիկիական եւ Անտիոքեան կանոններու եւ հրահանգներու:
⁴⁵ Schwartz E. ի Zeitschrift für die neustest. Wissenschaften und die Kunde der älteren Kirche, 1931, Bd. XXX, Heft 1, էջ 10, Schulthess F., Die syrischen Kanones der Synoden von Nikäa bis Chalcedon in Abhandlungen der Königl. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, phil.-hist. Kl., Neue Folge, Bd. X, Nr. 2, Berlin 1908, էջ 167—174, ուր էջ XI կ'ըսուի՝ Die Kanones von Sardica, aus einem nicht allzu guten Exemplar des lateinischen Originals ins Griechische und aus diesem ins Syrische übersetzt, tragen alle Merkmale einer unglücklichen Afterübersetzung an sich und sind zum Teil überhaupt nicht zu verstehen. — Այս աեղ յանդիման որ՝ դժբախտաբար ինծի անկարելի եղաւ գտնել — թէպէտ Գանը չի խնայուեցաւ — Սարգիկէի ժողովին եւ կանոններու հայոց կամ անոնց ուսումնասիրութեան համար օգտակար քանի մը գրութիւններ, այսպէս՝ Beneschewitsch, Altslavische Übersetzung der Kanones, Petersburg 1906, Marchetti, Del concilio di Sardica, Roma 1783 եւն: եւն:
⁴⁶ Journal of Theol. Stud., III, էջ 376 եւ իւ ուրիշ գրութիւններու մէջ:
⁴⁷ Schwartz E. ի Zeitschrift für die neustest. Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche, Bd. XXX, 1931, էջ 7—37 եւ այլուր: Friedrich J. կ'արտացոյցուի թէ՛ աւելորդ է մասնաւորապէս շեռտել որ՝ լատիներէնէն ստեղծ կապէս տարբերող յունարէն բնագիրը չի կրնար սկզբնական բնագիրը ըլլալ, զոր Սարգիկէի ժողովը լատիներէնի կից յորինած ըլլայ, նաեւ հանդուրժելի չի գտնել, որ յունարէնը լատիներէնի համարժէք դրուի, մանաւանդ թէ անկէ վերագոյս՝ կանոններու մեկնութեան համար (Sitzungsberichte der philos.-philolog. und der hist. Kl. der Königl. Bayr. Akad. der Wissenschaften zu München, III, 1903, էջ 476: Lederի համաձայն յունարէն թարգմանութիւնը լատիներէն բնագրէն արդէն Սարգիկէի ժողովքին եղած է (հմտ. Acht Vorträge über das ältere Synodalrecht der päpstl. Gerichtshoheit, Wien und Leipzig 1915, էջ 145): Այս գրքին ընդդիմադրական մը հմտ. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Weimar 1916, Abt. VI, էջ 423—427 (Hans Lietzmann):

բնագիր ու նմանապէս թարգմանութիւն
գոյութիւն ունի⁴⁸:

8. Սարգիկէի ժողովի եկեղեցական
կանոններու հայերէն քարգմանութիւնները:

Սարգիկէի ժողովին եկեղեցական կա-
նոնները հայերէնի եւ թարգմանուած են:

Առաջին կամ հին թարգմանութիւնն այն
է, որ դարեր յառաջ կատարուած է եւ հայ
եկեղեցական կանոնագրքին մէջ մտած:

Երկրորդ կամ նոր թարգմանութիւնն
ըրած է Հ. Յովսէփ Վ. Գաթրճեան յունա-
բէնի վրայէն՝ նկատի ունենալով հայերէն հին
թարգմանութիւնը, լատիններէնը, ինչպէս եւ
մեկնիչներու կարծիքները: Հ. Գաթրճեան
Սարգիկէի ժողովին կանոններու վերստին
թարգմանութիւնը հարկաւոր համարած է
— առանց վերացանկիւն նկատողութեան առ-
նելով հին թարգմանութեան խրթութիւնն
ու մթութիւնը՝ «Բայց Աստուած թարգմա-
նութիւն համարի, հասկնալու համար, օտար
օժանդակ ձեռնարկ էլ հարկաւոր է⁴⁹»: Այս
երկու թարգմանութիւններն ի միասին
պիտի հրատարակենք եւ հին թարգմանու-
թեան մուտք անկիւնները Գաթրճեան թարգ-
մանութեան շողերով պիտի պայծառանան ու
լուսաւորուին:

Ասոնց պիտի կցենք երրորդ թարգմանու-
թիւն մը, որ վերջին դարերու գործ է, հա-
մառօտ եւ դժբախտարար թերի:

Հայերէն թարգմանութիւններու օտարա-
լեզու բնագրին, ինչպէս եւ թարգմանու-
թիւններու արժէքին եւ անոնց հայող ուրիշ
քանի մը հարցերու մասին յետագային պիտի
անդրադառնանք:

Անցողակի յիշենք որ Հ. Պ. Յովնանեան
Սարգիկէի ժողովին կանոններուն համառօ-
տութիւնն ու հրատարակութիւնն ըրած է⁵⁰.
Իսկ Մելիք-Թանգեան աշխարհարար համա-
ռօտ հրատարակութիւն մը ունի⁵¹:

9. Սարգիկէի կանոններու հայերէն հին
քարգմանութեան Ձեռագիրները:

⁴⁸ Լատիններէն նախաբանագրէն յառաջ եկած են
քանի մը բնագրեր (Դիոնիսիոս, Իզիդոր եւ նախա-
ւար ու թէոփոստոս): Կարելի է ըսել թէ՛ նախաբան-
ագրեր կը ներկայացնէ թէոփոստոս Սարգիկէի թարգ-
մանութիւնը (համար. Turner, Genuineness, էջ 396—
397, Leder, Acht Vorträge, էջ 119—128):

⁴⁹ Հայաց եկեղեցական իրաւունքը, Երուշ 1903,
էջ 232:

⁵⁰ Պատմութիւն տիեզ. ժողովոց եկեղեցւոյ,
էջ 89—91:

⁵¹ Հայաց եկեղեց. իրաւունքը, էջ 228—232:

Հայերէն շատ քիչ կանոնագրքեր կայ,
որոնց մէջ Սարգիկէի ժողովին կանոններն
ամփոփուած չըլլան: Հետեւաբար անվարան
կարելի է ըսել թէ՛ սոյն կանոնները կը
գտնուին Էջմիածնի, Երուսաղէմի. Վենե-
տիկի եւ ուրիշ վայրերու Ձեռագրիչներու
մեծածախ հաւաքածոներու մէջ⁵²: Մենք հոս
Վիեննա. Միխիթարեաններու Մատենադարա-
նին մէջ գտնուած կանոնագրքերու մասին
պիտի ծանրանանք եւ զանոնք նկատողութեան
պիտի առնուենք: Սակայն երկու խօսք վե-
րոյիչեալ վայրերէն դուրս գտնուած քանի
մը Ձեռագրիչներու նկատմամբ:

1. Ա. Յովհաննէսեանի Ձեռագրաց Հա-
ւաքածոն կը ներկայացնէ կանոնագրք մը —
գրուած Յուլիոս — Թէքրտաղ 1639ին:
Գրիչն է Կիրակոս: Կայ՝ թղ. 131ա¹: «Սար-
գիկէալ (Սարգիկէայ) կանոններս գրուել իս»:
— թղ. 131բ¹—131բ²: Կանոնք Սարգիկէայ,
որք ժողովեցան գլ. իս: Ա. Ոսիոս եպիս-
կոպոս ասաց, ոչ այսքան յետին սովորու-
թիւն, որքան վաստական արդեանցն զանա-
ղանութիւն յինքեանց ի հիմանց անտի ար-
մատակի խել...»: Վերջը՝ «Ի պաղատն ոչ
ձեռնարկել պարտ է ի թուղթսն եւ ոչ հա-
ղորդել ընդ այնպիսունն. ամենեքին ասացին
սահմանեցի այս»⁵³:

2. Բերլինի արքայական Մատենադարա-
նին մէջ կայ 1651ին գրուած կանոնագրք
մը, որուն մէջ ամփոփուած են նմանապէս
«Կանոնք Սարգիկէա... իս»⁵⁴:

⁵² Կարենեանց Յ. Մայր ցուցակ Ձեռագիր մատե-
նից դրագարանի սրբոց Աթոռոյն Էջմիածնի, Քիֆլիք
1863, էջ 44—46 եւ 161, 187 (համար. նմանապէս
Ակինեան Հ. Ն., Թուղթ Մակարայ Բ. Երուսաղէմի
հայրապետի առ Վրթանէս եպիսկոպոսայտ Սիւնեաց
Յողագոս կարգաց եկեղեցւոյ, Վիեննա 1930, էջ 104,
դարձեալ համար. Մելիք-Թանգեան Հայոց եկեղեցական
իրաւունքը, Երուշ 1903, Ա., էջ 67, Միխիթար Վ. եւ
Ս. Տիգրանեան, Կանոնք Դունայ սուրբ ժողովոյն, Վա-
ղարշապատ, 1905, էջ 1—5 եւ ժամանակ, 1928,
թ. 638—639): Միխիթարեան Հայերու (ի Վենետիկ)
գրչագիր կանոնագրքերու մասին համար. Կէտիկեան
Հ. Հ., Կանոնագրքը Հայաստանից եկեղեցւոյ,
Ա. Առաքելական կանոնք, Վիեննա 1941, էջ XII—XII:
Երուսաղէմի երկու կանոնագրքերու մասին համար. Տա-
լեան Հ. Յ., Վարդապետութիւն առաքելոց անվաւերու-
կան կանոնաց մատենանք, Վիեննա 1896, էջ 260 եւ նաեւ
ուրիշ քանի մը հատի նկատմամբ համար. Ոսկեան
Հ. Հ., Մատենադարական քննութիւններ, Վիեննա
1926, էջ 158, որ եւ Անկիւրիայի կանոնագրքերը:

⁵³ Գրիչի Ծ. Ն., Յուլիոսի Տիգրանի Արքայր Յով-
հաննիսեանի հայերէն Ձեռագրիչներ, Լայպցիգ 1903,
էջ 17:

⁵⁴ Karamianz Dr. M., Die Handschriftenver-
zeichnisse der Königl. Bibliothek zu Berlin, Berlin
1888, էջ 42:

3. Պարիսի աղղային Մատենադարանին
կանոնագրքին մէջ կայ՝ Fol. 151 V^o Canons
de Sardique⁵⁵:

4. Հոռոմի Բորճեան Մատենադարանին
կանոնագրքին մէջ կը գտնուի՝ (f. 79) Ca-
nones Sardicenses XXI⁵⁶:

5. Չմամուի մէջ կայ երկու կանոնա-
գրք, որոնք Սարգիկայի ժողովի կանոններն
ունին. ա. թ. 270. ԺԹ. դարէն. թղ. 3ա—
4ա ունի՝ «Կանոնք ժողովոյն Սարգիկէայ:
Առաջին եւ երկրորդ կանոնն լուծանէ ի հա-
ղորդութենէ հաւատացելոց զեպիսկոպոսս,
որք զաթոռս իւրեանց փոխեն ի միոյ վիճակէ
յայլ, թէպէտ եւ խնդրեսցին եւս զնոյն ոմանք
ի ժողովրդեանէն: Գ. Մի լիցի ումեք յեպիս-
կոպոսաց յիւրում գաւառէ անցանել յայլ
գաւառ, որում են եպիսկոպոսունք» եւս Կան-
դաւառ, որում են եպիսկոպոսունք, որչափ
ասաց, ոչ այնչափ չար սովորութիւն, որչափ
եղծեալ ապականութիւն իրաց է ի հիմանց
անտի գլխովին ի բաց խլելի, զի մի լիցի
օրէն ումեք եպիսկոպոսի ի փոքր քաղաքէ
փոխել յայլ» Կան. Ա.—ԻԱ: Սոյն Ձեռագրին
մէջ կայ հետեւեալ տեղեկութիւնը՝ «Երկրորդ
հաւաքումն (կանոնաց) առ ժամանակօք ժո-
ղովոյն Քաղկեդոնի եղև Թէոդորոսի եպիս-
կոպոսի Կիւրիոյ, որ ի նմին դարու գտաւ քաջ
աստուածարան եւ յոյժ տեղեակ սուրբ Գրոց
եւ կանոնաց եկեղեցւոյ: Սոյն սա ի կանոնս
եւ կանոնաց հաւաքման արեւելեաց յաւելու
նախկին հաւաքման արեւելեաց յաւելու
զկանոնս առաքելոց ՁԵ, զՍարգիկէայ ԻԱ.
զԵփեսոսին Ե, զՔաղկեդոնին ԻԵ»⁵⁷:

6. Ձեռագիր լիակատար կանոնագրքեր
գտնուած են նաեւ Տէրոյեանց Պատուելիին
մօտ⁵⁸, Պր. թ. Եղըճեանի քով (ի Պլով-
մօտ⁵⁹, Պր. թ. Եղըճեանի քով (ի Պլով-
մօտ⁶⁰, Կ. Պոլիս⁶¹, Կեսարիա⁶¹, Անկիւ-
ղիւ)⁶⁰, Կ. Պոլիս⁶⁰, Կեսարիա⁶¹, Անկիւ-
ղիւ)⁶⁰:

⁵⁵ Macler F., Catalogue des manuscrits ar-
méniens et géorgiens de la bibliothèque nationale,
Paris 1907, էջ 94:

⁵⁶ Tisserant Eugenius, Codices armeni Byblio-
thecae Vaticanae Borgiani Vaticani Barberiani
Chisiani, Romae 1927, էջ 88:

⁵⁷ Քէլչիչեան Հ. Մ., Մայր ցուցակ հայերէն Ձե-
ռագրաց Մատենադարանին Չմամու (վանոց վերա-
ստիճան Ս. Աստուածածնի, անտիպ), էջ 900 եւ
փոխման Ս. Աստուածածնի, անտիպ), էջ 1044—1045:

⁵⁸ Տալեան Հ. Յ., Վարդապետութիւն Առաքե-
լոց, էջ 261:

⁵⁹ Հանդէս Ամսօրեայ, 1936, էջ 196:

⁶⁰ Տալեան, անտի, էջ 261: Համար. ուրիշ մը՝ Բագմ.
1942, էջ 57 եւ ուրիշ մը ի Սվիլիզով, աստ, էջ 254:

⁶¹ Պալեան Տ. Վ., Յուլիոսի հայ. Ձեռ. Կեսարիոյ
վիճակ, Կ. Պ., 1893, Բ., էջ 58: — Սերասիայի
Ս. Նախի վանքը վից կանոնագրք ունի (Ծանօթ՝
թ. արքեպ. Գուշակեանի սոյն վանքի հայ. Ձեռագրաց

րիա⁶², Գանձասար⁶³, որոնց մէջ գրուած են
Սարգիկէի ժողովին կանոնները, սակայն կան
քանի մը կանոնագրքեր, որոնք զանոնք չեն
հիւրընկալած⁶⁴:

7. Սարգիկէի ժողովին կանոնները օրի-
նակուած են Երեւանի Պետական Թանգարա-
նին թ. 695 (գրուած 1635ին Նիկոլէ Կամե-
նից մէջ) եւ թ. 696 (օրինակուած 1651ին
Աղարիա գրչէն, պահասաւոր) կանոնագրքե-
րու մէջ⁶⁵:

8. Նոր-Ջուղայի մէջ կը գտնուին երեք
կանոնագրք. երեքն ալ ընտիր եւ կանոնա-
գրքի հրատարակութեան համար անհրա-
ժեշտ, մանաւանդ հինը, որ գրուած է 1098ին:
Հինը, որուն օրինակն ընձեռած է Տէր Խա-
չիկ, կը կրէ 131 համարը: Չայն արտագրած է
Յովհաննէս գրիչ՝ Գրիգորի խնդրանքով:
Այս Ձեռագրէն ծագած է թ. 132 կանոնա-
գրքը, որ հաւանօրէն ժի. դարուն Նոր-
Ջուղայի Ամենափրկիչ վանքին մէջ օրինա-
կուած է: Նոյն խումբին կը վերաբերի նաեւ
թ. 133 կանոնագրքը, զոր Յովհաննէս
1635ին կամենիցի մէջ արտագրած է: Ասոնց
մէջ առնուած են նմանապէս Սարգիկայի կա-
նոնները («ԺԲ. Կանոնք Սարգիկէայ ԻԱ»)՝⁶⁶:

9. Բաւականալով այսքան կանոնագրքե-
րու յիշատակութեամբ նկատենք մեր Մատե-
նադարանի կանոնագրքերը, որոնցմէ կրնանք
օգտուիլ: Անոնց վրայէն Սարգիկէի ժողովին
կանոններու հրատարակութիւնը պիտի ընենք
եւ տարբերակները պիտի նշանակենք: Ծա-
նօթ են արդէն Վիեննական Միխիթարեան Մա-
տենադարանի թ. 58, 100, 256 եւ 297 Ձեռա-
գրիչները, որոնք սոյն ժողովին կանոնները կը
ծրարեն իրենց գիրկը⁶⁷: Ծանօթ է նաեւ

ցուցակին համառօտագրութեան, անտիպ): Կանոնա-
գրք մըն ալ կարին կար (Հանդ. Ամս., 1921, էջ 174):
— Կերլա հայաբարձարին մէջ ալ կը գտնուի կանոնա-
գրք մը, ուր թղ. 90ա—98ա գրուած են Սարգիկէի
կանոնները (Գովրիկեան-Յերհասեան, Յուլիոսի հայ.
Ձեռագրաց Կերլայի թ. 50 [անտիպ] համար. եւ ծն. 62):

⁶² Համաձեռնի կազմած Գաղափայի Ձեռագրաց
ցուցակին (անտիպ) մէջ ցուցակագրուած է (թ. 75,
էջ 846) հին կանոնագրք մը, որ թէև լիակատար է,
սակայն Սարգիկէի ժողովի կանոնները չունի համար. եւ
վերը ծն. 52:

⁶³ Թօփեճեան Յ., Յուլիոսի հայ. Ձեռ. Դարեան Խա-
չիկ Վ. ի, Վարդապետ 1898, Բ., էջ 44:

⁶⁴ Համար. գ. օ. Թօփեճեան Յ., Յուլիոսի հայ. Ձեռ.
Դարեան Վ. ի, Ա., էջ 53, Միխիթարեան Ա. եպ., Մայր
ցուց. հայ. Ձեռ. Հայկ. Անթիլիասի եւ մասնառո-
րաց, Հայկ. 1936, Բ., էջ 128 ու Conybeare F.,
A Catalogue of the Armenian Manuscripts in the
British Museum, London 1913, էջ 247 եւ 252:

⁶⁵ Ակինեան Հ. Ն., Թուղթ Մակարայ (համար.
վերը), էջ 104:

⁶⁶ Անդ, էջ 94—104:

⁶⁷ Տալեան Հ. Յ., Մայր ցուցակ հայ. Ձեռագրաց

Թ. 134 կանոններու հաւաքածոն, բայց անոր մէջ Սարգիսի ժողովի կանոնները նկատուողութեան չեն առնուած⁶⁸: Ասոնցմէ զատ թէեւ հանրութեան զիտութեան հասած են, սակայն դեռ լիակատար ցուցակազրուեամբ ծանօթացուած չեն հետեւեալ կանոնադրերը՝ Թ. 579, 581, 582, 713, 751, 810 եւ 1040, որոնք Սարգիսի ժողովի կանոնները մեղի հասցուցած են: Ասոնցմէ մասնաւոր Թ. 810 արժէքաւոր է եւ Նոր-Ձուղայեան խմբին կը վերաբերի: Հակիրճ նկատուողութեան առնունք այս Ձեռագիրները եւ նմանապէս ցուցակազրեմք:

ա. Թ. 579. Կանոնադրք՝ թիտրակ եւ բարակ, բայց ամուր թուղթի վրայ. գրուած նօտրգիր (թուղթք՝ 487, մեծութիւն՝ 21×15 , գրութիւն՝ միասիւն՝ 15×10 , տողք՝ 26) անձաշակ եւ դունստ կիսախորանով եւ խորանով: Գրուած՝ Եաշի մէջ 1783ին: Գրիչը՝ Պողոս Տիրացու: Գնուած է՝ 50 Փրանզի Պր. Ս. Տէրաշերանէ: Ամբողջական Կանոնադրք է, ունի նաեւ Մխիթար Գօշի Դատաստանադրքն ու Օրէնք թաղաւորաց կամ կայսերաց:

բ. Թ. 581. Կանոնադրք՝ ողորկ եւ փայլուն թղթի վրայ, փոքր եւ հաճելի նօտրգիր, կարմիր լուսանցադեղով, վերագրութիւններով եւ սկզբնադրերով, բազմադունեան ընտիր լուսանցադրերով, կիսախորաններով եւ խորաններով (թուղթք՝ 340. մեծութիւն՝ 19.5×14 . գրութիւն երկսիւն. իւրաքանչիւրը՝ $12 \times 4 + 4 = 8$. տողք՝ 29): Ունի Յիշատակագրութիւններ: Յովհաննէս զրած է զայն 1663ին Պրուսայի մէջ: Գնուած է 500 դահեկանի: Բովանդակութիւնը՝ նոյն վերինին հետ:

գ. Թ. 582. Կանոնադրք՝ բարակ եւ ամուր թուղթի վրայ. նօտրգիր, առանց զարդերու (թուղթք՝ 124. մեծութիւն՝ 21×15 . գրութիւն՝ միասիւն՝ 17×10 . տողք՝ 23): ԺԸ. դարէն, սակայն նախագաղափարն աւելի հին: Կը բովանդակէ Արեւելեան եւ Արեւմտեան ժողովներու կանոններէն, թագաւորաց օրէնքներէն եւ խնդիրք ինչ ի Պիլուարտէ: — Թ. 713ի մասին՝ այլուր:

դ. Թ. 810 (հին Թ. 903). Ընտիր Կանոնադրք՝ ողորկ եւ հաստ թղթի վրայ նօտրգիր յստակ, ցանկերով, կարմրագիր խորագիրներով եւ բաւական ընտիր կիսախորան-

Մասնադրանին Մխիթարեանց ի վիեննա, վիեննա 1895, էջ 268, 370, 649 եւ 725:
⁶⁸ Անդ, էջ 426:

ներով օժտուած (թուղթք՝ 207, մեծութիւն՝ 25×20 . գրութիւն՝ երկսիւն՝ $19 \times 5.5 + 5.5 = 11$, տողք՝ 28): Սաչատուր զայն գրած է 1638ին եւ 1911ին Յովսէփ Վ. Մելքիսեղեկեան յիշատակ կը զրկէ Մխիթարեան Գ. Հարց Վիեննայի: Բովանդակութիւնը՝ կանոններ միայն ժողովներու եւ առաքելութեան, Ս. Հայրերու եւ վարդապետներու⁶⁹:

ե. Թ. 751. Կանոնադրք՝ թիտրակ թղթի վրայ, գրուած նօտրգիր (թուղթք՝ 292, մեծութիւն՝ 21×16 , գրութիւն՝ 16, երկսիւն՝ $5 + 5 = 10$, տողք՝ 22): ԺԸ. դարէն: Բովանդակութիւն՝ Կանոնադրք եւ Դատաստանադրք Գօշի:

զ. Թ. 1040. Կանոնադրք՝ ամուր թուղթի վրայ, նօտրգիր (թուղթք՝ 403, մեծութիւն՝ 23×17.5 , գրութիւն՝ 16.5×12 , տողք՝ 24): Գրուած՝ 1737ին Թ. 579ի բովանդակութեամբ:

10. Սարգիսի ժողովին կանոններու հրատարակութեան հին բնագիրն ու համեմատութեան առնուած օրինակները:

Որովհետեւ մեր Մատենադարանին Թ. 810 Ձեռագիրը ընդհանրապէս կանոններու լաւադոյն բնագիրը կը ներկայացնէ զայն կ'առնունք հրատարակութեան բնագիր եւ կը նշանակենք ու կը ներկայացնենք A տառով՝ հետեւելով Հ. Ն. Ակիւնեանի⁷⁰:

Թ. 810 = A, որ Սարգիսի ժողովի կանոններն ունի թղ. 61բ¹—67ա²:

Թ. 256 = B, որ նոյններն ունի թղ. 105բ²—111ա²:

Թ. 581 = C, որ նոյններն ունի թղ. 105ա²—110ա²:

Թ. 579 = D, որ նոյններն ունի թղ. 155բ—162ա:

Թ. 100 = E, որ նոյն կանոններն ունի թղ. 126ա¹—134ա¹:

Թ. 297 = F, որ նոյն կանոններն ունի թղ. 93ա²—99ա¹:

Թ. 58 = G, որ նոյններն ունի թղ. 215ա²—225բ¹:

Թ. 751 = H, որ նոյններն ունի թղ. 162ա:

Թ. 1040 = K, որ նոյններն ունի թղ. 132բ—139բ:

Այս Ձեռագիրներէն զատ համեմատութեան առնուած է Մելքե Թանգեանի հրատարակած բնագիրը = I (Հայոց եկեղեցական իրաւունքը, էջ 297—306):

⁶⁹ Տաշեան Հ. Յ., Վարդապետութիւն առաքելաց, էջ 259—260:
⁷⁰ Թուղթ Մակարայ, էջ 104—107:

Համեմատութեան չէ դրուած Թ. 582 ի ընդգրկը, վասն զի տարբեր թարգմանութիւն է եւ առանձինն լոյս պիտի տեսնէ: Նաեւ համեմատութեան չէ առնուած Պր. Թ. Եաղըճեանի մօտ (ի Պլուզիւ, հմմտ. վերը) դստնուած Կանոնադրքին Սարգիսի ժողովին ընդգրկը, որ պիտի կցուի առաջին թարգմանութեան հրատարակութեան եւ է թերի: Պր. Եաղըճեան սոյն Ձեռագիրն ինձ տրամադրած է եւ ես համեմատած եմ մեր Մատենադարանի Թ. 256 Կանոնադրքին հետ, ամբողջապէս:

Ձեռագրական համեմատութիւններու ժամանակ, թէեւ նկատողութեան առնուած են նմանապէս օրինակներու անկանոն ուղղանկարութիւնները եւ անուշադիր սայթաքումները, սակայն ոչ խստօրէն: Իսկ ուրիշ կէտերու մէջ, հետեւելով Հ. Ն. Ակիւնեանին⁷¹, հաւատարմութեամբ ներկայացուած են իւրաքանչիւր ձեռագրի ընթերցուածները:

(Թղ. 61բ¹) Կանոնք Սարգիսիայ. գլուխ ԻԱ.

(Թղ. 61բ²) Ա. (Վասն) Եպիսկոպոսի՝ որ յիւր վիճակէն յայլ վիճակ փոխի:

Բ. (Վասն) Եպիսկոպոսի՝ որ ի վիճակէ ի վիճակ վազէ:

Գ. Վասն հակառակութեանց եպիսկոպոսաց:

Դ. Վասն եպիսկոպոսի՝ որ ի բազմաց եպիսկոպոսաց որոշեալ եղեւ:

Ե. (Վասն) Եպիսկոպոսի՝ որ բամբաստիցի յոմանց՝ ի բազում եպիսկոպոսաց լուծցի:

Զ. (Վասն) Եպիսկոպոսի՝ որ ի ժողով կոչեցեալ եւ ոչ երթիցէ:

1 Գլխացանկ — I յունի կամ չէ դրած — CDK Սարգիսի կանոնին BE—H Սարգիսի կանոնին — 2 BCD չուրթ — 3 փակագծերու «վասն» մեզմէ — 4 EF եպիսկոպոսի որ յիւր վիճակէ յայլ փոխի վիճակ G յիւրմէ վիճակէ (որ լու է) A իւր BCD ի վիճակէ — 6 BCDG եպիսկոպոս — BCG ի վիճակէ վիճակ վազէ AE վիճակէ վիճակ — 8 B—G հակառակութեան — 12 G չուրթ եպիսկոպոս(ի) BDFG եպիսկոպոս որ — 13 EFH բամբաստի G սմանց — 15 B—FHK եպիսկոպոս:

17 B—HK ոչ երթալ — 18 EFG ի պալատն — 20 G վիճակէ — 21 D ի ձեռն — 22 A (բնագիրը) թիթո (սանձ անգամ մը՝ կրկնելի խուսափելու համար որ՝ բնագիրը միշտ առանց «յ» ի ունի՝ գ. օ. իւր, մնալու, հաճո, չոսվա) BE թիթոյ B կաթողիկոսին — 23 G սարկաւազունս — 26 EF եպիսկոպոսին — 27 G օտար — 27 G ումէք — 29 D կիւրակէս — 31 A գեպիսկոպոսի A իւրմէ — 33 A վասն որ խնդիր — 34 G որոշեալ լիցի BCDEF որոշեալ լիցէ — 36 BCD յայլոց (A ունեմալու էր յայլում) — 43 B ոչ յանիրաւի — 47 G զկարգս — 48 F թիւրին — 50 F որ առ այն անչ կոչելոյ E որ առ այն անչ կոչելոյ — 51 D ընդ կազման EFG ի պալատն EF երթան:

71 Թուղթ Մակարայ, էջ 110:

Է. Վասն չերթալ եպիսկոպոսի ի պալատն, որ ոչ կոչեցի:

Ը. Վասն եպիսկոպոսի ի ձեռն սարկաւազաց վճարել:

Թ. Վասն եպիսկոպոսի ընդ ձեռն թղթոյ կաթողիկոսին առաքել զիւր սարկաւազն ի դուռն արքունի:

Ժ. Վասն եպիսկոպոսի նուստագունիցն նախկին:

ԺԱ. Վասն ոչ յամել եպիսկոպոսի յաւտար վիճակի:

ԺԲ. Վասն եպիսկոպոսի ոչ ուրեք յամել եւ անհաղորդ մնալ գերիս կիրակէս:

ԺԳ. Վասն ոչ ընդունել զեպիսկոպոս, որ յիւրմէ եպիսկոպոսէն լուծցի:

ԺԴ. Վասն խնդիր առնելոյ եպիսկոպոսաց, որ առ բարկութեան յիւրմէ եպիսկոպոսէն որոշեալ է:

(Թղ. 62ա¹) ԺԵ. Վասն որ յայլոյ վիճակէ ձեռնադրէ՝ անհաստատ է:

ԺԶ. Վասն երիցանց ոչ լինել անհաղորդ գերիս կիրակէս:

ԺԷ. Վասն սարկաւազաց՝ նոյնպէս:

ԺԸ. Վասն ոչ յամել ուրեք, որ յանիրաւի որոշեցի, այլ նոյն ժամայն դառնալ եւ լուծումն դտանել:

ԺԹ. Վասն հարցումն առնելոյ ընդունել զՄովսէս:

Ի. Վասն պաշտելոյ զկարգն, որ ի հերձուածս թիւրին եւ անդրէն դառնան:

ԻԱ Վասն ոչ հաղորդելոյ ընդ եպիսկոպոսի, որ առանց կոչելոյ ի պալատն արքունի երթայ:

17 B—HK ոչ երթալ — 18 EFG ի պալատն — 20 G վիճակէ — 21 D ի ձեռն — 22 A (բնագիրը) թիթո (սանձ անգամ մը՝ կրկնելի խուսափելու համար որ՝ բնագիրը միշտ առանց «յ» ի ունի՝ գ. օ. իւր, մնալու, հաճո, չոսվա) BE թիթոյ B կաթողիկոսին — 23 G սարկաւազունս — 26 EF եպիսկոպոսին — 27 G օտար — 27 G ումէք — 29 D կիւրակէս — 31 A գեպիսկոպոսի A իւրմէ — 33 A վասն որ խնդիր — 34 G որոշեալ լիցի BCDEF որոշեալ լիցէ — 36 BCD յայլոց (A ունեմալու էր յայլում) — 43 B ոչ յանիրաւի — 47 G զկարգս — 48 F թիւրին — 50 F որ առ այն անչ կոչելոյ E որ առ այն անչ կոչելոյ — 51 D ընդ կազման EFG ի պալատն EF երթան:

(Հին քարգամուրիւն)

25 առնել, վասն զի այսպիսի է իր նորա, զի եւ դարձեալ դատապարտի տալ որ մի անգամ դատեցան, մի լուծանել, բայց որ էրն հաստատուն կացցէ:

Դ. Գաւզենտիոս եպիսկոպոս ասաց թէ կարեւոր եւ հաճոյ է յաւելուլ զայս վճիռ, զոր անարատ սիրով լի արտաբերեցեր, զի եթէ ոք յեպիսկոպոսաց ի կարգէ եպիսկոպոսութեան ի բաց անկցի, դատավճիռ այնոցիկ եպիսկոպոսաց որ դրացիք են եւ ասացէ միւս անգամ իւրում պատասխանատուութեան իրա, պարտ է ի ներքս բերել: Մի ոք իշխեսցէ նախ յաթոռ նորա կարգաւորել զայլ ոք, մինչ ոչ Հոռովմայ եպիսկոպոսն գիտասցէ, վասն այսորիկ վճիռ գրով յառաջ բերցէ:

(ԹՊ. 63ա¹) Ե. Ոսիոս եպիսկոպոս ասաց. հաճոյ թուեցաւ, զի եթէ ոք եպիսկոպոս ամբաստանեացի եւ ժողովեալ եպիսկոպոսունք նորին գաւառին յիւրմէ աշտիճանէն շարժեսցեն զնա եւ որպէս ի բաց կալով նոցա ի դատաստանէն ապաւինեացի առ երանելին Հոռովմայ եպիսկոպոսն եւ (սա) կամեացի լսել զնորա դատաստանն եւ իրաւացի կարծեսցէ նորոգել զնորա իրացն հարց եւ քննին. գրել արժանի արասցէ առ եպիսկոպոս այնոսիկ, որ մօտ են յայն գաւառ, զի նոքա զգուշու-

25 I վասն այսպիսի էր նորա — 26 EFI դատ պարտի տալ — 28 A էնն I էին: Դ. 1 AB Գաւզենտիոս G Յաղենդիոս EFH Գոզենտիոս CI Գաւզենտիոս եպիսկոպոսաց (չուսին՝ FGI սսէ) DK Գաւզենտիոս D եպիսկոպոսն — 2 EFI եթէ EI չուսին՝ եւ — 3 G զի անապատ — 4 C արտաբերեցից G արտաբերեցէր BCEFGI զի թէ CD ոչք CDG եպիսկոպոսաց — 5 G յեպիսկոպոսութեան — 6 G այնոցիկ յեպիսկոպոսութեան BCD այնոցիկ եպիսկոպոսութեան B—I որ զբացիք եւ (չուսին՝ են) BCG

(Հ. Գաբրիելեանի քարգամուրիւն)

եպիսկոպոս Հոռովայ, զի եթէ այնպէս պարտ իցէ ի ձեռն եպիսկոպոսաց արուարձանեաց նահանգին տեսցի միւսանգամ դատաստանն եւ ինքն ցուցցէ զդատաւորսն ապա եթէ դատ նորա ոչ գտցի այնպիսի. զի պիտոյ իցէ դատել միւսանգամ, որ ինչ մի անգամ դատեցաւ՝ մի լուծցի, եւ որ ինչ եղեւ՝ այն կացցէ:

Դ. Գաւզենտիոս եպիսկոպոս ասէ. Թէ կա'մ է ի դոյն վճիռ՝ զոր դու ի մէջ բերեր՝ լի անկեղծաւորն սիրով. հարկ է յաւելուլ զի եթէ ոք յեպիսկոպոսաց յաթոռոյն մերժեցաւ դատաստանաւ այնց եպիսկոպոսաց, որ յարուարձանեայ տեղիան իցեն եւ ասիցէ թէ անկ է նմա դարձեալ վասն անձին պատասխանի տալ (Չատագով լինել անձին), չէ պարտ զայլ ոք ի նորա աթոռ նստուցանել, եթէ ոչ նախ Հոռովայեցոց եպիսկոպոսն դատեսցի եւ վասն նորին սահմանն եւ հրաման տայցէ:

Ե. Ոսիոս եպիսկոպոս ասէ. Հաճոյ թուեցաւ՝ զի եթէ ոք եպիսկոպոս ամբաստանեացի եւ ժողովեացին եպիսկոպոսունք սահմանացն այնոցիկ եւ զնա յաստիճանէն ի բաց ընկեսցեն եւ նա իբրեւ բողոք կարդայցէ եւ ասպաւինեացի յերանելի եպիսկոպոսն Հոռովայեցոց եկեղեցոյն եւ սա կամեացի լսել զդատաստանն նորա, եւ իրաւունսն համարեսցի՝ զի միւսանգամ քննութիւն լիցի դատաստանի նորա, յայնժամ արժանի համարեսցի գրել առ այնոսիկ յեպիսկոպոսակցաց,

արասցէ — 9 G պատասխանատուութեանն I պատասխանատուութեան EF չուսին՝ ոք EF չուսին՝ նախ — 11 A չուսին՝ նորա — 12 A Հոռովմա B—EK Հոռովմայ EGH Հոռովմայ: Ե. 2 B—G թուեցաւ զի թէ — 4 F եպիսկոպոսունքն I նոցին — 5 B—G աստիճանէն DE զնայ — 7 CEFI երանելի A Հոռովմա BCEG Հոռովմայ F Հոռովմայ D եպիսկոպոս I եպիսկոպոս EF եպիսկոպոսին — 10 I զնոր — 11 EI իրաց հարց եւ քննի F զնորոց հարց հարց եւ քննի — 12 I եպիսկոպոս F այնորիկ G այնոցիկ:

(Հին քարգամուրիւն)

15 թեամբ եւ հեղութեամբ մի ըստ միովէ քննեսցեն եւ ըստ ճշմարտութեանն հաւատոց դատավճիռ ի վերայ իրացն արտաքս ածցեն, ապա եթէ ոք դարձեալ աղաչեսցէ եւս միւս անգամ զիրն իւր լսելի առնել եւ իւրոյ խնդրուածին զՀոռովմայ եպիսկոպոսն շարժել յիւրմէ կողմանէ զերիցունս առաքեսցէ զիւր խանութեան եպիսկոպոսութեան իւրոյ զոր բարեւոք գոլ փորձեսցէ, սահմանեսցէ, թէ պարտ է (ԹՊ. 63ա²) առաքել, որ ընդ եպիսկոպոսացն դատն ասիցէ, ունելով զիշխանութիւն նորա. վասն որոյ առաքեսցան եւ այս խնդրելի է: Ապա եթէ բովանդակ կարծիցէ առ ի յիւրին գիտութիւնն եւ սահմանադրութիւնն, զի եպիսկոպոսն արասցէ, զոր ինչ նորա իմաստնա- 25 զօր խորհրդոցն բարեւոք թուեսցի: Պատասխանի ետուն եպիսկոպոսքն ասացեալքն հաճոյ թուեցան: (Նորին:)

2. Եթէ ի դէպ լինիցի (ի) միում գաւառի, յորում բազում եպիսկոպոսունք են, միում եպիսկոպոսին մնալ եւ նա յիմեքէ ծուլութենէ ոչ կամեսցի զնալ եւ հաւանակից լինել կարգաւորութեան եպիսկոպոսացն. իսկ եպիսկոպոսունքն ժողովեալ աղաչեսցեն լի- 5 խնդրեն, եպիսկոպոսն որ մնացն յիւրմէն, եպիսկոպոսն որ մնացն յիւրմէն, այսինքն մայրաքաղաքին եպիսկոպոսին եւ աղաչեն բազմութիւնքն

15 I քննեսցեն — 17 G հաւատոցն — 18 G աղաչեսցի I եւ միւս անգամ — 19 G իւրոյ CDE զՀոռովմայ F Հոռովմայ — 20 լաւագոյն՝ շարժեալ: Այս տեղեւ սկսած այն կանոնին պայծառութեամբ եւ սրբազորութեամբ համար նկատի ունենալու է Հ. Գաբրիելեանի նոյնիս քարգամուրիւնը. նոյնք կարծէր թէ նոյնիս կանոններու համար. հմտ. մանաւանդ եւ ուրիշ կանոններու համար. հմտ. մանաւանդ թէ զիշխանութիւնն եպիսկոպոսութեան իւրոյ, զոր բարեւոք գոլ փորձեսցէ — 24 D չուսին՝ զիշխանութեան եպիսկոպոսութեան իւրոյ զոր բարեւոք գոլ փորձեսցէ, սահմանեսցէ EFI եթէ — 27 A վասն որո՞ I առաքե-

(Հ. Գաբրիելեանի քարգամուրիւն)

ոյք մօտ ի նահանգ անդր իցեն, զի նորին փութով եւ զգուշութեամբ դամենայն քննեսցեն եւ ըստ ճշմարտութեանն հաւատարիմ վճիռ վասն իրացն տացեն: Արդ եթէ ոք աղաչեսցէ, զի դարձեալ լուիցի դատաստան նորա եւ պաղատանօք իւրովք զՀոռովայեցոց եպիսկոպոսն հաւանեցուցէ յիւրմէ կողմ(ան)է երիցունս առաքել, այն իշխանութեան եպիսկոպոսին Հոռովմայ է՝ զինչ միանգամ լաւ եւ բարեւոք համարեսցի եւ եթէ որոշեսցէ թէ՛ կարեւոր է առաքել արս, ոյք ընդ եպիսկոպոսունսն նստեալ դատ արասցեն՝ իբրեւ ունիցին նոքա զիշխանութիւն այնորիկ յորմէ առաքեսցան եւ այնմ իշխան է: Ապա եթէ առ քննութիւնն եւ դատաստան իրացն շատ եւ բաւական համարեսցի զեպիսկոպոսունսն. արասցէ որ ինչ բազմահանձար խորհրդոյ նորա բարեւոք թուի: Պատասխանի ետուն եպիսկոպոսունքն: Հաճոյ թուեցան բանքն:

3. Ոսիոս եպիսկոպոս ասէ. Եթէ դէպ լիցի ի միում իշխանութեան յորում բազում եպիսկոպոսունք են, միում եպիսկոպոսին՝ մնալ եւ նա ի ծուլութենէ ոչ կամեսցի գալ եւ հաւանիլ ընտրութեան եպիսկոպոսացն եւ բազմութիւն ժողովրդեանն ժողովեացի եւ աղաչեսցէ ձեռնադրել եպիսկոպոս զոր ինքեանք խնդրեն, նախ պարտ է ազդ առնել եպիսկոպոսին մնացելոյ գրով գլխաւորի իշխանութեանն (նահանգին), զմայրաքա-

ցան — 28 BCDEI թէ — 29 G առ ի յերկրն գիտութիւն I իրեն — 30 BCDFGI զեպիսկոպոսն եւ չուսին՝ զի — 31 A կարասցէ — 32 D խորհրդոյն BG բարիոք — 33 E եպիսկոպոս EFGI ասացեալք(դ) BCDEFHIK չուսին՝ նորին G ունի՝ նորին կանոնք: 3. 1 EFI դէպ — 2 G եպիսկոպոսն — 4 AD նայ BCDG ի մեքէ BC—I կամիցի — 5 A հատանակից I հաւանակից I կարգաւորութեան եպիսկոպոսացն: Իսկ եպիսկոպոսունքն ժողովեալ արասցեն — 8 D կարգաւորութեան I զոր նոքա են — 9 BEGI եպիսկոպոս EG որ մնացն — 10 A թղթատ A հայրապետ — 11 BCEGI մայրաքաղաքի:

(Հին քարգամուրիւն)

(Հ. Գաբրիելանի քարգամուրիւն)

Հովիւ տալ նոցա եւ ինձ այսպէս թուի
 15 թէ՛ բարեւոք ասեն սմա մնալ, զի
 եկեացէ, ապա եթէ եւ ի ձեռն թղթոյ
 (ՔՊ. 63բ) աղաչեցեալ ոչ եկեացէ եւ ոչ
 թղթով պատասխանի արասցէ պիտոյ
 է զկամս բազմութեանն առնել: Այլ
 20 պարտ է կոչել եւ որք մաւտաւորքն են
 ի գաւառին եպիսկոպոսք առ ի ձեռնա-
 դրութիւն մայրաքաղաքի եպիսկոպո-
 սին: Եւ ոչ է պարտ վայրապար կար-
 25 գաւորել եպիսկոպոս ի գեղ ուրեք,
 կամ ի դուզնաքեայ քաղաքի, որում եւ
 մի երէց բաւական է, քանզի ոչ է անդ
 կարեւոր եպիսկոպոսի կարգել, զի մի
 արհամարհեսցի եպիսկոպոսին անուն
 եւ իշխանութիւն, այլ գաւառի եպիս-
 կոպոսք որպէս յառաջագոյն ասացի
 30 յայնպիսի քաղաքս կարգել պարտին
 եպիսկոպոսունսն ուր եւ առնէին
 եպիսկոպոսք (= ունս): Ապա եթէ
 գոցի այնպէս բազմութեան թուովք
 ժողովուրդք ի քաղաքի, զի արժանի
 է նմա եպիսկոպոս ընդունել, առցէ,
 35 թէ ամենեցուն հաճոյ թուեսցի այս:
 Պատասխանեցին ամենեքեան՝ հա-
 ճոյ է:

Է. Ոսիոս եպիսկոպոս ասաց՝ մեր
 (ՔՊ. 63բ²) ունայնութիւնս եւ բազ-
 մազառումնս եւ աշխարհական բաշա-
 զանք արարին մեզ ոչ ունել այսքան
 5 համարձակութիւնս եւ շնորհս որքան
 պարտիմք ստանալ, քանզի բազումք
 յեպիսկոպոսաց, ոչ պակասեն ի բա-
 նակս երթալով եւ մանաւանդ Ափրի-

ղաքի եպիսկոպոսէն ասեմ, թէ աղաչէ
 ժողովուրդն տալ նոցա Հովիւ, լաւ
 համարիմ մնալ, զի եւ նա հասցէ:
 Ապա եթէ թղթովք աղաչեցաւ եւ ոչ
 եկն եւ ոչ ետ պատասխանի պարտ է
 հաճել զկամս ժողովրդեանն: Այլ
 պարտ եւ պատշաճ է կոչել եւ որ ի
 մերձաւոր իշխանութենէ (նահանգէ)
 եպիսկոպոսք են վասն ձեռնադրու-
 թեան զմայրաքաղաքաց եպիսկոպոսն:

Մի լիցի իշխանութիւն վայրա-
 պար ի գեղջ ուրեք ձեռնադրել եպիս-
 կոպոս կամ ի փոքու ուրեք քաղաքի,
 ում մի երէց միայն բաւական է,
 քանզի չէ ինչ պիտոյ անդէն եպիսկո-
 պոս կացուցանել, զուցէ անարգեսցի
 անունս եւ ճոխութիւնս եպիսկոպոսին,
 այլ որ նահանգին եպիսկոպոսք են,
 որպէս կանխագոյնս ասացի, նոցին
 արժան է կացուցանել եպիսկոպոսունս
 ի քաղաքսն յայնոսիկ՝ ուր յառաջն
 եւս եպիսկոպոսք կային: Ապա եթէ
 այնպէս մարդաշատ լիցի քաղաքն, զի
 եպիսկոպոսութեան արժանի համա-
 րեսցի, ընկալցի: Հաճո՞յ է այդ ամե-
 նեցուն: Ետուն ամենեքին պատաս-
 խանի թէ՛ Հաճոյ է:

Է. Ոսիոս եպիսկոպոս ասաց, ի
 ժողովենէ մերմէ եւ ի բազում թա-
 խանձութենէ եւ յանիրաւ խնդրուա-
 ծոց եղեւ, զի չունիմք այնչափ շնորհս
 եւ համարձակութիւնս, որչափ պարտ
 էր մեզ ունել: Զի բազումք յեպիսկո-
 պոսաց չգաղարեն երթալ ի բանակն,
 մանաւանդ Ափրիկեցիքն, զի որպէս

14 B բարեւոք EFI եւ սմա G չունի՝ սմա մնալ
 կեկացէ, ապա — 15 EFI ապա թէ A թղթոս B թղթոյ
 — 16 B—I աղաչեցեալ կոչեացէ — 17 AE թղթով
 B թղթով — 18 C Ապա — 19 AG որ մտաւորին են
 BEFI մտաւորն — 21 D մայրաքաղաքին G եպիսկո-
 պոսի — 23 B դեաւղ C քեօզ D ի գիւղ I ի գեօզս ու-
 րեք կամի EF ի գիւղս — 24 BCI դուզնաքեայ G դուզ-
 նաքեայ BCDG ուրումն EFI ուրումն որց — 25 A
 էրէց — 26 EF եւ եպիսկոպոսին G որ — 29—31 G
 այնպիսի GF քաղաք. բստ A եւ այլ ձեռագրաց (BC)
 կարգին, պարտին եպիսկոպոս(ուն)քն, ուր եւ առնէին
 եպիսկոպոսք EFH պարտին կարգել I պարտ են կար-

գել — 31 ADEFGI եպիսկոպոսք(ն) BCEFGI թէ
 — 32 EF բազմութիւնս թուով D թուով եւ —
 33 ABCDG եւ քաղաք EFI քաղաք E—I զի արժան է
 — 35 B—I թուի G այսպէս — 36 I ամենեքեանք:
 Է. 1 I եպիսկոպոսն — 2 DK բազմազուտումն
 D աշխարհական G եւ աշխարհական եւ բաշաղանք —
 4 BDEFGI չունիմք, ոչ EFI ունել մեզ F այնքան
 FI պարտ եմք D բտանալ I բազում — 7 ADG եպիս-
 կոպոսաց D ոչ երակ ասին ի բանակս I պակասին FG
 որ պակաս են — 9 B գրած՝ նաեւ Ափրիկեցիք C Ափրի-
 կեցիք EFHI Ափրիկացիք:

(Հին քարգամուրիւն)

(Հ. Գաբրիելանի քարգամուրիւն)

կեցիք, որք որպէս տեղեկացաք ի սի-
 10 ըելոյ եղբորակցէն մերմէ եւ պաշտօ-
 նակցէն՝ յեպիսկոպոսակցէն Գրատայ.
 զփրկչական խորհուրդ ոչ ունին, այլ
 այնպէս արհամարհեն, որպէս զի մի
 մարդ ի բանակին բազում եւ պէսպէս
 15 աղաչանս եւ որ ոչ կարեն օգուտ առ-
 նել՝ եկեղեցւոյ պաղատանս տանել, եւ
 ոչ որպէս պարտ եւ պատշաճ լինել աղ-
 քատաց եւ աշխարհականաց պատիւս
 եւ գործակալութիւնս ոմանց հնարել:
 20 Արդ այս ունայնութիւնս զգումարունս
 ոչ առանց դայթաղութեան ուրուք
 մեզ եւ բամբասանաց առիթ լինի: Արդ
 վայելչական համարեցայ եպիսկոպոսի
 25 ոք յումեքէ բունաւորեսցի կամ յայ-
 րեաց զրադատեսցի կամ (ՔՊ. 64ա¹)
 դարձեալ եթէ որք ոք զրկեսցի յիւր
 կենաց, թէ բնաւ եւ այս անուանք իրա-
 լացի ունին զաղաչանս: Արդ սիրելի
 30 եղբարք, եթէ ամենեցուն այս հաճոյ
 թուի դատ արարէք, զի ոչ ումեք
 եպիսկոպոսի պարտ էր ի պաղատանս
 երթալ, բայց ի նոցանէ, զոր բարե-
 պաշտ թաղաւորն մեք ի ձեռն հրամա-
 35 նաց իւրոց կոչեսցէ եւ քանզի բազում
 անգամ ի դէպ լինի ոմանց յանապատ
 աեղի (ի) վասնսն ապաւինել յեկեղեցի
 վասն իրացն յանցանաց կամ անխտիր
 դատապարտեալ պահեսցի եւ կամ այլ
 40 ինչ իւրիք դատաւճռաւ անսալով զայս-
 պիսեացն ոչ ուրանալ եւ լինել յօղնա-
 կանութիւնս, այլ առանց ծուլութեան
 եւ առանց երկիւղի պարտ է այսպի-
 սեացս խնդրել թողութիւնս. արդ եթէ

ծանեաք ի սիրելի եղբորէ մերմէ եւ
 յեպիսկոպոսակցէ ի Գրատոսէ, ոչ ըն-
 դունին նոքա զօգտութեան խրատն,
 այլ այնպէս արհամարհեն. զի մի այր
 բազում եւ պէսպէս աղաչանս, որ
 օգուտ ինչ եկեղեցեաց չեն, բերեն ի
 բանակ անդր եւ ոչ եթէ որպէս պարտն
 եւ պատշաճ էր լինել, վասն տնանկաց
 եւ աշխարհականաց եւ այրեաց օգնու-
 թեան եւ խնամակալութեան, այլ զի
 աշխարհական պատիւս եւ գործակա-
 րութիւնս ոմանց ոմանց հայթայթի-
 ցեն: Արդ այս յոռութիւն բազում
 45 փեսուտ առիթ լինի մեզ՝ ոչ առանց
 դայթաղութեան եւ առանց դատա-
 պարտութեան: Այլ առաւել ի դէպ
 համարիմ եպիսկոպոսի այնմ օգնա-
 կանս եւ թիկունք լինել՝ որ զրա-
 պարտ եւ զրադատ յումեք(է) լի-
 նիցի կամ թէ յարեաց ոք անիրաւ ինչ
 կրեսցէ կամ դարձեալ որք ոք յընչից
 որ նմա անկ էին՝ զրկեսցի, եթէ ար-
 դար իցեն խնդրուածք սոցա: Արդ
 այսպէս ձեզ հաճոյ իցէ, սիրելի եղ-
 բարք, սահմանեցէք թէ չէ պարտ
 եպիսկոպոսի երթալ ի բանակն, բայց
 միայն յայնցանէ, զորս կոչեսցէ
 թղթովք իւրովք բարեպաշտօն թա-
 դաւոր մեր: Բայց քանզի բազում ան-
 գամ դէպ լինի. զի մարդիկ որ ողոր-
 մութիւն խնդրեն՝ յեկեղեցի ապաւի-
 նին եւ ոյք վասն յանցանաց իւրեանց
 ի վտարանդիկս եւ ի կղզիս ուրեք ըն-
 կեցեալ կան, եւ կամ այլով զինչ եւ է
 պատճառանօք մերժեալ, յայնպի-
 սեացն չէ արժան հեռի առնել զօգնու-

9 BCDEFG որք որպէս (եւ) ABDEFH սիրելիս
 G սիրելի — 10 I եղբորակցին... պաշտանակցին
 G պաշտօնակցէ — 11 BCDEFG եպիսկոպոսակցէ
 I եպիսկոպոսակցին ABCD Գրատայ — 12 CI խոր-
 հուրն G ընդունէին BCD ընդունին (փոխանակ՝
 «ունենի») — 13 I արհամարհին GI որպէս զմի մարդ
 G ի բանակէ — 14 Պէտք է յաւելուլ՝ աղաչանս գոր
 A—K չունիմ — 15 I ոչ կարին A եկեղեցւո B եկեղեցւոյ
 — 22 BD բանասանաց DFG չունիմ՝ առիթ BCDFG
 լինիցի — 26 ADGI այրեաց G զրացի տեսցի G կամ

դարձեալ — 27 Պէտք է յաւելուլ՝ որք գոր A—K չունիմ
 D ոչ զրկեսցի I որ... իւր — 29 ADG սիրելիք — 31 I
 ումեք — 32 BCDG պարտ է G ի պաղատանս — 33 EFI
 բայ — 36 BCDEGI դէպ CD լիցի I անպարտ տեղի
 DK յանպարտ FH անապատ — 37 A վասն ապաւինել
 կեկեցիք — 39 F դատապարտեսցի F չունի՝ պահեսցի
 — 40 CDEG այսպիսեաց EF լինի G օգնական —
 43 I չունի՝ եւ B—FI այսպիսեաց A յերկիւղի —
 44 DEFG զթողութիւնս FG թուեսցի:

(Հին քարգմանութիւն)

45 այս հաճոյ թուի՝ դատավճռակից լե-
րուք: Պատասխանի ետուն ամենե-
քեան սահմանեցի եւ այս:

Ը. Ոսիրոս եպիսկոպոս ասաց՝ եւ
զայս ձեր իմաստդ դատեցէ, քանզի
թուեցաւ մեզ, զի մի ընդ (ՔՊ. 64ա²)
ամբաստանօք անկցի եպիսկոպոս ոք
երթալով ի պաղատն, թէ ոք ի նո-
ցանէ այսպիսի ունիցի պաղատանս,
որպէս ասացաք եւ յիշեցաք՝ ի ձեռն
իւրոյ սարկաւազի առաքեցեն, քանզի
սպասաւորին պատկեր ոչ է նախան-
ձելի. եւ որ լինելոցն է վաղադոյն պա-
ճուճել կարասցէ: Ամենեքին պատաս-
խանի ետուն՝ սահմանեցի այս:

Թ. Ոսիրոս եպիսկոպոս ասաց,
կարծեմ թէ այս իրաւացի է, զի թէ
յոր եւ իցէ գաւառի եպիսկոպոս առ
եղբայր իւր եւ եպիսկոպոսակից առա-
քեցէ պաղատանս եւ մեծագոյն քա-
ղաքին, այսինքն մայրաքաղաքին, նա
եւ զսարկաւազ իւր եւ զպաղատանս ա-
ռաքեցէ տալով նմա (եւ) վկայու-
թեան թուղթս, գրելով ըստ կարգի
առ եղբարս եւ եպիսկոպոսակիցս
մեր, որ յայնմ ժամանակի ի տեղիսն
կամ ի քաղաքսն են, ուր բարեպաշտ
թաղաւորն զարքունական իրան կա-
ռավարէ: Ապա եթէ ոք յեպիսկոպո-
սաց ունիցի բարեկամս ի գաւթի թա-
գաւորին եւ կամեսցի (ՔՊ. 64բ¹)
վասն ուրուք աղաչել որ է վայելուչ,

46 CDFG ամենեքին:
Ը. 2 AEFH իմաստ A—DGK դատեց — 4 BCD
բանաստանօք CEFGI բամբաստանօք EF անկանիցի —
5 EFG ի պաղատն I ի պաղատանս — 7 I որպիսի վե-
րագոյն յիշեցաք BCDG որպէս վերագոյն յիշեցաք
EF որպիսի վերագոյն յիշեցաք — 8 I առաքեցին —
9 EF սպասաւոր ի պատկեր G սպասաւորի BCDG
չունին՝ պատկեր BCDG ոչ են նախանձի եւ որ լինել
եւ որ լինելոցն է:

(Հ. Գաբրիելեանի քարգմանութիւն)

Թիւնն, այլ առանց ընդ բանս ինչ ածե-
լոյ կամ յապաղանաց վասն այնպի-
սեացն խնդրեցէ թողութիւն: Արդ
եթէ եւ այս հաճոյ է, միաբանեցէք ա-
մենեքին: Ետուն ամենեքին պատաս-
խանի. եւ այս սահման կարգեցի:

Ը. Ոսիրոս եպիսկոպոս ասէ, եւ
այս եւս ընտրեցէ ձեր իմաստու-
թիւնդ, զի որովհետեւ այսպէս կամ
եղեւ թէ՛ չէ ընդ դատապարտու-
թեամբ եպիսկոպոսն, յորժամ եր-
թիցէ ի բանակն, եթէ այնպիսի
խնդրուածս ունիցի, զորոց վերագոյն
յիշեցաք, ի ձեռն սարկաւազին առա-
քեցէ. քանզի երեսք սպասաւորին չեն
ինչ նախանձելի, եւ կարող է զչնոր-
հեալսն վաղադոյն բերել այսրէն: Պա-
տասխանի ետուն ամենեքին. եւ այս
սահման կարգեցի:

Թ. Ոսիրոս եպիսկոպոս ասէ. եւ
զայդ եւս դիպող համարիմ ի վերայ
առաջնոցն յաւելուլ, զի եթէ եպիսկո-
պոսք յորմէ եւ իցէ իշխանութենէ ա-
ռաքեցեն զպաղատանսն իւրեանց
(վասն կայսեր) առ եղբայր եւ եպիս-
կոպոսակից իւրեանց՝ որ ի մեծ եւս
քաղաքի, այսինքն ի մայրաքաղաքին
իցէ, արժան է, զի եւ սա զսարկաւազ
իւր հանդերձ պաղատանօքն առա-
քեցէ թուղթս եւս ընծայութեան ի
ձեռն տալով եւ յայտ է՝ թէ զրեցէ
նա եւ առ եղբարս մեր եւ եպիսկոպո-
սակիցս, որ ի ժամանակին յայնմիկ
ի տեղիսն կամ ի քաղաքսն իցեն, ուր
արքունական իրաց վարիչ լինիցի
թագաւորն բարեպաշտօն: Ապա եթէ

Թ. 1 A Ոսիրոս — 3 G յոր C—I դատու
D չունի՝ առ AI եղբայր իւր եպիսկոպոսակից —
6 BCDK պայման է A քաղաքէն D նայ G եւ նա —
8 C թուղթս վկայութեան — 9 A—I չունին՝ եւ
E թուղթս A թուղթս I չունի՝ գրելով BCG եղ-
բայրս առ եպիսկոպոսակիցս D եղբայրն առ — 10 B—I
չունին՝ եւ — 11 D այնմ — 12 AEFI որ DG յոր
BC բարեպաշտութեան BCDEF թէ — 14 BC եպիս-
կոպոսաց — 15 EFH ի գաւթի:

(Հին քարգմանութիւն)

մի արգելցի ի ձեռն իւրոյ սարկաւա-
գին եւ աղաչեցէ եւ պատուիրեցէ
20 նոցա օգնականութիւն աղաչելով նմա
չնորհել վարկանելով: Իսկ որք ի
Հռովմ երթան, որպէս յառաջ ա-
սացի, սիրելի եղբօրն մերոյ եպիսկո-
պոսակցի Յուլիայ զպաղատանս, զոր
25 ունեցին տալ պարտին, զի նախ նա
փորձեցէ. եւ եթէ ոչ ոք ի նոցանէ
անամօթ իցէ, եւ այսպէս զիւր հոգա-
բարձութիւնս տալով առաքեցէ ի
պաղատն: Ամենեքին եպիսկոպոսքն
30 ասացին թէ՛ հաճոյ թուեցաւ մեզ եւ
վայելուչ է խորհրդակցութիւնս այս:

Ժ. Ոսիրոս եպիսկոպոս ասաց, եւ
զայս հարկաւոր զոլ կարծեմ, զի ա-
մենայն ճշմարտիւ եւ խնամով քննե-
ցի. զի եթէ ոք մեծատուն կամ (ս)քո-
5 զոտիկոս ի հրապարակէ աղաչեցէ
լինել եպիսկոպոս, ոչ յառաջնախ կար-
գեսցի, եթէ ոչ նախ սարկաւազի եւ
զրակարդացի սպասաւորութիւն կա-
տարեցէ, զի ընդ ամենայն աշտիճան
10 (ՔՊ. 64բ²) կրթել. եթէ արժանաւոր
կարծեսցի հանել ի կամարն եպիս-
կոպոսութեան՝ յառաջադիմութեամբ
անցանել կարասցէ, բայց կալ յիւրա-
քանչիւր կարգի աշտիճան (ին), ոչ
15 դիւզնաքեայ ժամանակի երկայնու-

18 A—H արգելցէ — 19 B—I չունին՝ եւ —
21 C չնորհելով D վարկանել BCDG որ — 22 BCEF
ի Հռովմ D Հռովմ G ի Հռովմ EFI յառաջն F ասելի
D եղբայրն մեր BCDK Յուլիայ FH Յուլիայ E Յուլիայ
G Յուլիայ I ուղեւ — 25 I պարտ են D նայ G չունի՝
նա — 27 BCDG հոգաբարձութիւնն — 29 EFG ի
պաղատն EF ամենեքեան — 31 խորհրդակցութիւն:
Ժ. 2 BCDEFGHIK կարեւոր DK գալ — 3 EF

(Հ. Գաբրիելեանի քարգմանութիւն)

ոք յեպիսկոպոսաց բարեկամս յար-
քունական պաղատան ունիցի եւ կա-
միցի նոքօք աղերս ինչ, որ արդար եւ
պատշաճ իցէ՝ առնել, մի արգելցի
այնպիսին ի ձեռն սարկաւազին իւրոյ
աղաչել եւ յանձն առնել նոցա, զի
օգնականք եւ թիկունք լինիցին, յոր-
ժամ նա խնդրիցէ:

Իսկ որ ի Հռովմ երթան, որպէս
յառաջագոյնն ասացի, պարտ եւ պատ-
շաճ է զհայցուածսն՝ զոր տալոց է,
ցուցանել Յուլիոսի եղբօր մերում սի-
րելոյ եւ եպիսկոպոսակցի, զի նա
նախ քննեցէ եւ փորձեցէ, գուցէ
ինչ ինչ ի հայցուածոց անտի ոչ իցէ
արդարութեամբ եւ սրբութեամբ,
ապա զիւր եւս բարեխօսութիւն եւ հո-
գաբարձութիւն ցուցեալ այնպէս ար-
ձակեցէ զնոսա ի բանակն: Ամենայն
եպիսկոպոսունքն ետուն պատաս-
խանի՝ թէ հաճոյ է նոցա եւ քաջ է
խորհուրդն:

Ժ. Ոսիրոս եպիսկոպոս ասէ. եւ
զայս կարեւոր համարիմ, զի ամենայն
ճշմարտութեամբ եւ հոգաբարձու-
թեամբ քննեցի, զի եթէ մեծատուն
ոք կամ սքողոտտիկոս ի հրապարակէ
եպիսկոպոսութեան արժանի համա-
րեսցի, չէ արժան ձեռնադրել զնա
եպիսկոպոս, եթէ ոչ նախ զգրակար-
դացի եւ զսարկաւազի եւ զերիցու
սպասաւորութիւն կատարեցէ, զի
եթէ յիւրաքանչիւր աշտիճանին ար-
ժանի համարեսցի, ապա կարիցէ յա-
ռաջադէմ լինել ի բարձրութիւն
եպիսկոպոսութեանն ելանել: Բայց
այն յայտ է թէ չէ պարտ կարճել կարի

քննեցէ — 4 EFGHIK ոք կամ մեծատուն կամ A—FK
քողոտտիկոս G քողոտտիկոս — 5 B—K աղաչէ DEF
լինել — 6 I որ D կարգէցի FI կարգեցէ — 7 I նա-
խատարկաւազի — 9 BC—G աստիճան — 10 EI չու-
նին՝ եթէ — 13 D անկանել A իւրաքանչիւր —
14 B—G աստիճան AI աշտիճան CF որ — 15 ABI
դուզնաքեայ EFG դուզնաքեայ:

(Հին բարգամուրիւն)

թիւն, որով ժամանակաւ հաւատ նորա
 եւ վարուցն լաւակամութիւն եւ հաս-
 տատունն եւ հեղութիւն ծանօթ լինել
 կարասցեն. եւ այսպէս արժանի առաս-
 20 տուածային քահանայութիւնն կարծե-
 ցեալ ի մեծագոյն վայելեցցէ պատիւ,
 քանզի ոչ պատեհ է՝ ոչ զիտութիւն եւ
 ոչ բարեօք վարքն ընդունել թեթեւու-
 թեամբ եպիսկոպոս կամ երէց կամ
 25 սարկաւազ (առ) ձեռնադրել, քանզի
 այս իրաւապէս նորատունի կար-
 ձեցցի, վասն զի մանաւանդ եւ երջա-
 նիկ առաքեալն, որ հեթանոսացն եղեւ
 առաքեալ երեւի արգիլելովն վաղա-
 30 գոյն զկարգաւորութիւնն, քանզի եր-
 կայն ժամանակին փորձ զվարսն եւ
 զիւրաքանչիւր գործ եւ զկամս դիւ-
 րագոյն տպաւորել կարասցէ: Ամենե-
 քեան ասացին թէ՛ հաճոյ է նոցա եւ
 35 բնաւին ումեք (ԹՊ. 65ա¹) ոչ չըջել
 զայսոսիկ:

16 AI որով ժամանակաւ հաւատ նորա —
 17 G լալականութիւն EFH լաւս կամաւորութիւն
 — 18 CI կարասցին — 20 E-I քահանայութիւն
 D կարճեցեալ — 21 I եւ DG ի մեծագոյն F պատիւս
 — 23 BD բարեօք AI չունին՝ վարքն EFI ձեռնադրել
 — 26 C կարծեցի — 27 B-K երջանին AGI առաքեալ

(Շարունակելի):

**ՅՈՒՅՈՒ ՀԱՅԵՐԷՆ ԶԵՌԱԳՐԱԾ
 Ի ԲՈՒԼԳՐԱԾ**

(Շարունակութիւն):

ԹՊ. 463բ¹. Մարերի Ա: Եւ Մայիս Ը:
 Տօն է որդւոցն Որոտմանն Յակովբայ եւ Յո-
 հաննու Աւետարանչին: ԹՊ. 464բ². Մար.
 Բ: Մյս. Թ: Յիշ. է Ս. Կուսին վարդենկայ:
 ԹՊ. 465բ¹. Մար. Գ: Մյս. Ժ: Վարք եւ
 յիշ. Ս. Հօրն Արսէնի: Յայսմ. վկայարանու-
 թիւն Սրբուհոյն Անտոնինեայ: ԹՊ. 466բ¹.
 Մար. Գ: Մյս. ԺԱ: Յիշ. է Ս. Մանկանցն
 Բեթղաճէմի: Յայսմ. վկայարանութիւն Ս.
 Թէոփորոսի: «Եւ յետ է. ամաց Նահատակու-

(Հ. Գաբրիէանի բարգամուրիւն)

զժամանակ միոյ միոյ կարգի աշտի-
 ճանացն, զի հնար լիցի գիտել եւ ճա-
 նաչել զհաւատսն եւ զվարուց եւ զբա-
 րուց լաւութիւն եւ զհաստատութիւն
 եւ զհեղութիւն եւ յորժամ աստուա-
 ծեղէն քահանայութեան արժանի հա-
 մարեացի, վայելեցցէ ի մեծամեծ պա-
 տիւսն: Քանզի չէ ի դէպ եւ ոչ իմաս-
 տութեան եւ լաւութեան գործ՝ խառն
 ի խուռն եւ վայրապար ի դոյն հա-
 մարձակել՝ փութանակի ձեռնադրել
 եպիսկոպոս կամ երէց կամ սարկա-
 ւազ: Քանզի նմանագոյնս մատաղա-
 տունի համարեացի այնպիսին, մա-
 նաւանդ զի երանելի առաքեալն, որ
 վարդապետն եղեւ հեթանոսաց, թուի
 թէ հրաման տայ չառնել ձեռնադրու-
 թիւնս փութանակի, քանզի փորձ
 երկայնաճիգ ժամանակաց կարող է
 զվարս զնացից իւրաքանչիւր բաւա-
 կանն ցուցանել: Ամենեքին ասեն թէ՛
 հաճոյ է նոցա եւ ամենեւին չէ արժան
 զայն խախտել:

— 29 F արգելովն I արգելելովն ABCDEFH արգելովն
 G արգելուցն I զկարգաւորութիւն — 30 G ժամանա-
 կին — 31 CDK զիւրաքանչիւր(ս) գործն եւ DK իւրա-
 գոյն CDGK զկամսն — 34 A չունին՝ եւ G հաճոյ
 թուեցան նոցա եւ — 35 F որ չըջել:

Հ. Հ. ՈՍԿԱՆ

թեան սրբոյն ... Ելեալ ի վերապէն Ս. Գրի-
 գորիոս, գայր հասանէր բազում զօրօք յաշ-
 խարհն Կորնուաց, ի դաւառն սահալունեաց,
 ի յաւանն Սուրէմաշէն, զոր այժմ կոչեն դու-
 րէն: ... Եկեալ ի տեղին ուր էր տապան Ս.,
 շինեաց ի վերայ նշխարացն վկայարան յա-
 նուն Ս. Թէոփորոսի: Եւ է տեղին այն վանք
 մեծահռչակ, եւ միայնարան կրօնաւորաց՝
 մինչեւ ցայսօր...: Եւ ... այն կոճն որ հե-
 ղաւ սուրբ արիւնն ի վերայ, զոր այժմ յայտնի
 տեսողաց, ի վանքն Գորգոր Ս. Թորոս կո-
 չեցեալ: ԹՊ. 468բ². Մար Ե: Մյս. ԺԲ:
 Յիշ. է վարուց Երանելոյն Գերմանիոսի
 Պատրիարքին: Յայսմ. վկայարանութիւն Ս.
 Սովկիմայ քահանային: ԹՊ. 469բ². Մար.

Զ: Մյս. ԺԳ: Վարք եւ յիշ. Ս. Եպիփանու
 Կիւրացոյն: ԹՊ. 471բ¹. Մար Է: Մյս. ԺԴ:
 Վկ. Ս. Կուսին Գղբրիկեայ: Յայսմ. տօն է
 Ս. առաքելոցն Յասոնի եւ Սոսիլատրոսի:
 ԹՊ. 472բ¹. Մար. Ը: Մյս. ԺԵ: Վկ. Ս.
 Իսիդորոսի եւ Յոհաննու: Յայսմ. յիշ. է
 վարուց Երանելոյն Կողոնիոյ Յոհաննու եպիս-
 կոպոսին: Յայսմ. վկ. սրբուհոյն Միւռոպի:
 ԹՊ. 473բ². Մար. Թ: Մյս. ԺԶ: Տօն է Զա-
 կոպոսացն Աբղաւի եւ Աբղէշաւի, եւ ԺԶ.
 կոպոսացն Սրբաւի եւ Սրբէշաւի, եւ ԺԶ.
 քահանայիցն եւ Թ. սարկաւազացն...:
 Յայսմ. վկ. Բարդէշաւի, Սահակայ եւ Շմա-
 ւոնի: Յայսմ. վկ. Ս. Վարդանայ նահատա-
 կին՝ որ ի Բաղէշ քաղաքին: ԹՊ. 476բ².
 Մար. Ժ: Մյս. ԺԷ: Գիւտ Ս. Սաշին յԵրու-
 սաղէմ: Յայսմ. եմուտ Նոյ ի տապանն՝ հրա-
 մանաւն Աստուծոյ: Ինքն եւ որդիքն իւր եւ
 կին նորա: ԹՊ. 477բ². Մար. ԺԱ: Մյս. ԺԸ:
 Վկ. Ս. Սողոմոնի եւ Պամփիլի: Եւ Պամ-
 փալոնի: ԹՊ. 478բ¹. Մար. ԺԸ: Մյս. ԺԹ:
 Վկ. Ս. Յակինթոսի եւ Պատրիկոսի եպիսկո-
 պոսին: Յայսմ. վկ. Ս. Պատրիկոսի եպիս-
 կոպոսին: Յայսմ. տօն է Եսայեայ մարգա-
 րէին: ԹՊ. 479բ². Մար. ԺԳ: Մյս. Ի: Վկ.
 Ս. Ասիղայի եւ Թալիլայ բժշկին: Յայսմ. վկ.
 Ս. Յիզանդիլտոյ: Յայսմ. վկ. Ս. Թալիլայ
 բժշկին: ԹՊ. 480բ². Մար. ԺԴ: Մյս. ԻԱ:
 Յիշ. է Կոստանդիանոսի թագաւորին եւ մօր
 նորա Հեղինեայ: ԹՊ. 481ա¹. Մար. ԺԵ:
 Մյս. ԻԲ: Վկ. Թէոփորոսի զինչվաճառին:
 Եւ է. կուսան կանանցն: Յայսմ. վկ. Ս. Կու-
 լութայ: ԹՊ. 483ա¹. Մար. ԺԶ: Մյս. ԻԳ:
 Վարք Ս. Յոհաննու Գրնեցոյն: ԹՊ. 485բ¹.
 Մար. ԺԷ: Մյս. ԻԴ: Յիշ. Մատին Առաքե-
 լոյն Պետրոսի: Քահանայ մի արժանաւոր
 զարդացեալ ամենայն առաքելութեամբ հայ
 ազգաւ, ի գաւառէն Կոկովոսայ, ի գեղջէն որ
 Բժայր կոչի, այսինքն Գումեր...: ԹՊ. 486բ².
 Մար. ԺԸ: Մյս. ԻԵ: Վկ. Ս. Բասիլիսկոսի
 եւ Թերապիոնի եպիսկոպոսին: Յայսմ. վկ.
 Թերապիոնի եպիսկոպոսին: ԹՊ. 487բ².
 Մար. ԺԹ: Մյս. ԻԶ: Յիշ. է վարուց Ս.
 Սիմէոնի Սիւնակեցոյն: ԹՊ. 489ա¹. Մար.
 Ի: Մյս. ԻԷ: Վկ. Ս. Թէոփորայ եւ Դիդիմայ
 եւ Դաւթի: Յայսմ. վկ. Ս. Դաւթի եւ Գոր-
 գենայ (Գնունեաց): ԹՊ. 489բ¹. Յայսմ. յիշ.
 է Աշոտայ Բագրատունոյ Հայոց թագաւորի:
 Սա առաջին թագաւորեաց յազգէն Բագրա-
 տունեաց: ԹՊ. 490ա¹. Յոհաննէս Զըմըշ-
 կիկն ի Զըմըշկաձակուց՝ հայ էր ազգաւ, եւ

էր ճորա ի տան թագաւորին Նիկիտոսայ
 յըստըմպոյ: ԹՊ. 490բ¹. Մար. ԻԱ: Մյս.
 ԻԸ: Վկ. Սրբուհոյն Եղիկոնիտայ եւ Մարու-
 թայի եպիսկոպոսին: Յայսմ. յիշ. վարուց
 Ս. Մարութայի: ԹՊ. 491ա². Մար. ԻԲ:
 Մյս. ԻԹ: Վարք եւ յիշ. Ս. Սահակայ:
 Յայսմ. վկ. Ս. Երեմիայի: ԹՊ. 492ա¹.
 Մար. ԻԳ: Մյս. Լ: Վկ. Յուստինանոսի Զօ-
 րավարին: Յայսմ. գիւտ նշխարաց Ս. Թա-
 դէոսի առաքելոյն եւ Սանդիտոյ կուսին եւ
 այլոց սրբոցն որ ընդ նոսա կատարեցան ի
 Քրիստոս: ԹՊ. 493բ². Մար. ԻԴ: Մյս. ԼԱ:
 Վկ. Ս. կուսանացն՝ Թեկղի եւ Մրմու: ԹՊ.
 494բ². Մար. ԻԵ: Եւ Յունիս եւ Հղիբանի Ա:
 Աւուրս ունի Լ: Տիւն ԺԵ. Ժամ: Եւ գիշերն
 Թ. Ժամ: Վկ. Մարտիրոսացն Պետրոսի եւ
 Պողոսի, Անդրիասի եւ Դիոնիսիոսի: Եւ
 Քրիստինեա կուսին: Յայսմ. յիշ. է կոտո-
 բելոցն ի հայս, յանհաւատիցն Թուրքաց՝
 ի Դձ եւ Կէ (= 1018) թվականիս մերոյ:
 Զարթեալ աստուածային բարկութիւն մեծաւ
 աստիւ...: ԹՊ. 495բ². Մար. ԻԶ: Յնս. Բ:
 Յիշ. է վարուց Մովսէսի Սաբիլի աւազա-
 կին: Յայսմ. Գործիքոսի եպիսկոպոսի: ԹՊ.
 496բ¹. Մար. ԻԷ: Յնս. Գ: Վկ. Ս. Լուկիա-
 նոսի եւ չորից մանկանցն: Ս. վկայն Քրիս-
 տոսի Լուկիանոս քուրմ էր կրօնոց... բնակէր
 արտաքոյ քաղաքին Նիկիմիդեայ: Կը յաջոր-
 դեն՝ քանի մը տողով՝ «Աստիւրոս եպիսկո-
 պոս» եւ «Մարկոս եւ Սոկիանոս»: ԹՊ.
 497ա². Մար. ԻԸ: Յնս. Դ: Յիշ. է վարուց
 Երանելոյն Մետրոփանոսի: Գոմետիանոս
 Հոտմայ թագաւորի եղբայրն՝ հաւատաց ի
 Քրիստոս...: ԹՊ. 498բ¹. Մար. ԻԹ:
 Յնս. Ե: Տօն է Փիլիմոնի Առաքելոյն: Սուրբ
 առաքեալն Փիլիմոն էր յՀԲ. աշակերտացն
 Քրիստոսի: Յայսմ. վկ. Ս. Կիւրենայ եպիս-
 կոպոսին: ԹՊ. 499ա¹. Մար. Ը: Յնս. Զ:
 Վկ. Ս. Կիւրղի եւ մօր նորա Աննայի:

ԹՊ. 500ա². Մարգար Ա: Յնս. Է: Վարք
 Երանելոյն Սուբիոսի Անապատաւորի: Սայ
 էր ի քաղաքէն Անդրապոլոյ... Վերջը՝ հա-
 մաօտիւ՝ Վկ. Ս. կուսանացն Սօսանայ եւ
 Շուշանայ: ԹՊ. 501ա¹. Մարգ. Բ: Յնս. Ը:
 Վկ. Ս. Թէոփորոսի Ստրատիոսի Արակլաց-
 ւոյն: ԹՊ. 502բ². Մարգ. Գ: Յնս. Թ: Վկ.
 Ս. Աղեքսանդրոսի եւ սրբուհոյն Անտոնի-
 նեայ: Յայսմ. վարք ազախնոյն Աստուծոյ
 Պեղիզեա պոռնկի: ԹՊ. 503բ². Մարգ. Դ:
 Յնս. Ժ: Վկ. Ողբիանոսի եպիսկոպոսին՝ եւ
 աշակերտաց նորին եւ Բարբաշմենայ: Յայսմ.